

FOLKLORE DEL MAESTRAT

1378

LES FESTES DE BENASAL

per

CARLES SALVADOR

amb ilustracions de Teresa Pacual
i altres recollides pel compositor
Perfecte Artola

VALENCIA

ELS REIS

Alguns anys vénen els Reis a Benassal pels camins poètics de la neu. El Montcàtil o muntanya de Sant Cristòfol, la d'En Timor o muntanya de Sant Roc, la Buitrera, el Picatxo i la Roca del Migdia s'han vestit de blanc. Més lluny, el Coll d'Ares, el Boi i el Penyagolosa, porten una grossa capa de neu. El mateix poble respira sota ~~xxx~~ la freda albor d'un llençol intermi-
nable.

Els infants estan desolats. Per on vindran enguany els Reis? Els camins estan coberts, han desaparegut sota la blanca capa de la neu ribasses i pa-
rets, carreres i fites, dreceres i senderons. Però els Reis no necessiten ca-
mins terrenals per a vindre al poble. Necessiten els camins, drets com un
foc, de les il·lusions infantils. I arriben els Reis. I fan la felicitat de
la menudalla, de la familieta, d'aquells nens i d'aquelles nenes que co
neixen encara el primer desengany de la vida.

Uns altres anys la vespra del dia dels Reis és blava i lluminosa i denit
s'ompli d'estrelles el cel. També arriben els Reis a Benassal aquests anys
a deixar joguets i llepolies a la infantesa.

Com és que els Reis no deixen mai de visitar Benasal el dia 5 de gener
durant les primeres hores de la nit entre la posta del sol i l'hora del
sopar? Nosaltres creiem que els amics dels nens, Melcior, Gaspar i Baltasar
abans que a les ciutats, passen per aquest poble i que una vegada han fet
el seu simpàtic fet, s'escampen per tot el País i visiten aleshores tots
els nens valencians. Quan nosaltres èrem innocentets d'aquesta visita, vi-
vint a la ciutat de València, els Reis ens deixaven llurs presents ja dins
de l'alta nit, quan tota la casa dormia.

Si a la ciutat de València els Reis anaven ~~més prompte~~ tard, a Benassal
van més d'hora. És clar. Van més prompte perquè els xics - i les xiques -
en edat d'innocència tenen el bon costum de cridarlos tota la vesprada.

Després de dinar - i els més matiners abans i tot del migdia - es pen-
gen del coll una embaleta o un corretjot, una esquella que dringue ri o
bé una campaneta de bronze o un castavell ben sonor. Hi ha qui essent l'ad-
miració i l'enveja dels menuts, s'ha pogut posar als muscles, passant el cap
per dins, un colleró amb les campanetes que alegren les carreteres.

Passen els infants pels carrers i s'acoblen en colles als afores de la
vila pel sol ixent, pels Plans i la Canaleta, camí de Castelló, la capitali-
tat comarcana. Porten els ulls plens d'illusió i salten i brinquen per fer
sonar l'esquellerim que sangoleja pengim-penjam.

Hores i hores en espera dels Reis i si bé els Reis no vénen els infants
no es desenganyen. Encara es fa més forta la illusió i les converses en-
tre ells és en bona part sobre el tema de la diada.

Al lluny apareix un llaurador que retorna del bancal. Al darrere, arramat,
el segueix un matxó.

- Els Reixos! Els Reixos!! - ha dit algú en vore'l i tots, com a esperi-
tats, s'han posat a córrer en direcció del vianant, escampant harmòniques
sonoritats metàl·liques.

No són els Reis! Però la illusió, en lloc de minvar, augmenta i torna la
cançoneta i retornen les cabrioles i els brincs i l'escampall sonor:

A boqueta nit, en eixa hora blava i grisa en la qual les ximenes deixen
pujar cap al cel el fum de les fogatines de les llars, retornen els infants
cara a casa, les mans dins les borcatxes si fa fred i el caratge és de neu
ben arrollada al coll la bufanda de llana per tal d'evitar que el gris
eixe ventet que ariçona, i picant fort de peus en correguda de trot de ca-
valleria:

Els Reixos ja vénen
pel camí de les vinyetes.

Els infants no han estat de sort. Quan les colles es desiparen i cadascú
s'en va a casa troben que els Reis ja han passat. No han vingut pel camí
de les Vinyetes. Noli fa. Han vingut per qualsevol altre camí i allí està
la prova damunt la taula de la cuina o al balcó encara o a l'eixida, que

4
és l'habitació més alta de la casa - l'andana-. Mireu si els Reis han portat coses al rei o a la reina de casa, és a dir, al nen o a la nena.

I aquesta familetta mostra l'àesia i el goig i la satisfacció que mostren tots els infants del món en semblant ocasió.

Hi ha xic o xica que, per designis incomprendibles de la infantesa, pot acarar-se amb el mateix Rei o amb un delegat del Rei, un dels més acostats a la Majestat reial.

Potser aquest personatge no va massa ben vestit. Potser cobrix son cos una vesta de flors estampades, un llençol tintat, de cotona moraa o de llenç; potser que en lloc de guants o de mitons per cobrir les mans porte uns calçetins. Però és de cert que porta la cara tapada amb un mocador de seda o bé un tros de mantellina que clareja o un fleco de punt de ganxo d'aquell cobertor de llana que l'ama de la casa ha sabut trobar en la caixa de la roba.

I com el personatge parla en gorumbeu que és la veu forçada i sonora, vibrant i gutural que usen les màixqueres pel Carnaval per tal que de nose r conegudes pels interlocutors, l'infant que tantes hores ha estat esperant-lo o bé s'esglaiava fins a plorar o bé s'anima fins a tractar d'identificar el personatge amb alguna persona de la seua coneixença:

- Ací hi ha un xiquet que li diuen Antoni? - Interroga ja en la cuina la Majestat forastera.

I el xic es presenta al senyor Rei.

- Com et dius, tu?

I respon el nen tremolant de temor o pegant sarpasa a la disfressa:

- A vore si saps senyar-te.

I el xic fa el signe de la Creu sobre el front, sobre la boca, sobre la caixa del pit:::

- Ai, que pito és este xiquet!

I el xic s'anima, pren coll, respon cada vegada més resolt i més ràpid i

Algú diu a la criatura que recite aquell verset que sapde per i
que li fón amostrat per l'agueta, o la mare, o la germaneta major, verset
antic d'anys que ja recitaren els vells del poble en semblans diades.

Senyor rei Xerolí,

Senyor rei Xerolà.

Si em dónes la cistelleta

jo te besaré la mà

i si no me la dónes,

una garrotà.

I termina la inquisició amb una riallada o amb un plor esgarrat ~~rebreben~~ t
l'infant el regal del Rei:

Mestres dura el desfici de destaper llepolies i joguets desapareix el
Rei que parla amb una veu alta i tallant. Qui sabria dir si ha marxat per
la porta de la cambra o bé a través de les parets o pel canó del fumeral
tan brut, tan negre d'estalzi?

Ara l'infant ja percutix el tabal nou i mastega figues seques.

SANT ANTONI

Benassal- caldria dir-ho ?- és un poble agrícola i Sant Antoni, patró dels llauradors, té ací una festassa ben plena d'interés. A darrebres del segle passat els llauradors del poble estaven encara tan pagats del seu Sant i del seu ofici, que tenien els pelaires per uns pobres desgraciats. Però és el cas que aquests homes d'ofici menyspreaven amb aires de superioritat els pobres llauradors.

Antigament - dins d'eixa antigor indescribable per manca de documentació- hi havia a Benassal dues castes populars: la casta dels de la terra amb Sant Antoni per patró i la casta dels treballadors manuals de s menes trals, en la que el grup dels autèntics pelaires - els manipuladors de la llana - formaven el nucli principal. Feien costat als pelaires, ara que tècnicament no ho eren, els fusters, manobres, ferrers, etc. i els intellectu als.

Cal dir ací que la vida intel·lectual ha estat intensa a Benassal puix que front per front de l'església parroquial funcionava la Casa de l'Ensenyança, l'Aula, com encara s'anomena avui, on es cursaven estudis d'Humanitats i Teologia.

Déiem que les relacions entre llauradors i pelaires no eren cordials del tot al menys en les festes. Si Sant Antoni era el patró dels uns els altres, a manca d'un Sant particular, s'aferraven a honorar Sant Crisòfol i Sant Roc, patrons, els dos, de la vila.

Per damunt i a part, és clar, d'aquests bàndols, estava la noblesa. El Sant de la noblesa era el Sant dels Sants, era Déu en persona: el nostre Senyor. El nostre Senyor, l'Eucaristia, festajaven els cavallers els quals en 1716, ampliaven l'església parroquial edificant la Capella de la Comunió i cegant un carrer, el que separava l'abadia de l'obra de la fàbrica. (1)

Qui seguixca la lectura de les pàgines presents trobarà que el capítol

(1)

Uns anys abans d'aquesta ampliació, de del 1674 a 1681, els pedrapiquers Lluís i Josep Chambó treballaren en una altra reforma de l'església parroqui al benassalencia. Cobraren 5850 lliures ~~es~~ (21.937'50 ptes:) pel seu treball.

Amb motiu de la inauguració de l'església - reforma i ampliació fetes - se celebraren festes molt solemnes, religioses i profanes, prenent-hi part dues danses o comparses de Benicarló i una de Catí.

L'ampliació es feu tallant el carrer de l'Aigua que anava per fora mur des del portalet de l'Aigua al portal de la Mola, és a dir, el carrer que portava al Fossar vell, es construí també la mitja taronja sobre el nou creuer de l'església.

Els pedrapiquers germans Chambó eren fills d'Andreu Chambó i ferent també els arcs de l'església i torre caçanar del Monestir de Santa Maria de Benifaçà, en 1658.

8
dedicat al Carnistoltes una lleu impressió de la importància local que tingué el gremi dels pelaires i del que representaven en l'economia benassalenca.

La rivalitat dels dos grups seria intensa temps endarrere. Qui aqò escriu, que arriba a Benassal en 1916, recorda que els llauradors i la gent d'oficis manuals motejaven els intellectuals - metge, apotecari, advocat, notari, mestres, comerciants i botiguers de teixits - de pantalones . 'Pantalones', per usar pantaló. Els llauradors encara usaven els saraguells en un percentatge prou elevat i aquest motiu despectiu era una reialla, com es va poder comprovar, de les antigues rivalitats entre pelaires i llauradors. Algunes famílies pelaires havien derivat al comerç i a les lletres per a poder subsistir en vindre la transformació, el maquinisme, de l'industria tèxtil.

La festa de Sant Antoni és ara per a tots els benassalencs sense cap distinció. A darreries del passat segle encara estava limitada a l'estament agrícola de tal manera que els pelaires no deixaven llur treball i els bataners, cardadors, filaners, tintorers i teixidors feien jornal mentre els llauradors celebraven la festa civil i la religiosa. És cert que aquests en vindre la festa dels pelaires se n'eixien a treballar al camp i fins i tot hi havia llauradoret descarat i insolent, descregut o poc assolta, que el mateix dia del Sant dels menestrals enganxava un forcat a una cavalleria encara que sense rella', i feia com si llaurara pels carrers de la vila.

Ara ja no hi ha cap mena de rivalitats entre els que treballen a la terra i els que no. Per això mateix la festa de Sant Antoni és una festassa en la que pren part tota la gent.

La festa comença la vespra del ~~hauria~~ dia del Sant com s'escau en tota festa que s'estime.

Aquesta iniciació té com a puny fort la foguera. La foguera comporta la rossegada i el fer els ròssecs. Transportar els ròssecs comporta una mena-

de : un guisat de carn

El dia 16 de gener pel dematí els majorals del Sant - residents l'un a la vila i l'altre a una masada del terme - acompanyats dels ajudants i dels membres de la Junta de Sant Antoni - que es regula per unes ordina-cions antiquíssimes - es traslladen amb cavalleries a una masiapròxima al poble, no sempre la mateixa, l'elecció de la qual masia depén de les amista-tats i coneixences i de la proximitat del mas a les finques dels majorals o bé de la facilitat d'obtenir les carrasques o oliveres que han de ser arrossegades fins al Pati d'en Palanques, al centre del poble:

Tots els veïns tenen dret a ajuntar-se als Majorals i són molts el s que hi van, sobre tot fadrins, llauradors quasi bé tots, sense que hi haja exclusió d'oficis o professions.

El matí es passa pariant i guisant, fumant i bevent. Quina cosa es guisa ? Es guisa la carn.

Segons els nombre d'assistents - qui sabria dir anfitrions a ~~aqu~~ aques-ta cavalleria rusticana? - es degollen dos, tres o quatre corders. Una ve-gada és ja destrossada la carn se l'ha de coure en unes olles de test enormes, aquelles anomenades d'a peça, en les quals bé poden guisar-se qua-tre o cinc carnisseres, a talls.

Els cuiners solen ser els mateixos menjadors que saben alternar les copes d'aiguardent i la xerratola amb la justesa d'ationar el foc clavant buscalles, argilagues i romers entre les potes dels ferros que sos-tenen les olles darrere de les quals penja el calderís, és a dir, el que a Catalunya els clemàstecs, qo és 'la cadena amb ganxos que va penjada al canó de la xemeneia de la llar, que serveix per a penjar-hi les olles, pe-rols, etc. que s'han de posar a escalfar al foc de la llar 'com diu molt exactament mestre Fabra al seu Diccionari General.

A les olles han posat oli i quan aquest està roent hi s'hi sofregixen uns alls. En ser punt s'hi aboquen els talls de la carn els quals es regi-ren al tombet; vol dir que agafades les olles per les anses se sacsegen

de manera que els talls de la carn canvien llur posició i reben la calor pertinent per a coure's.

A migdia el guisat està a punt de menjar. La can va als plats d'abocar apareixen els pans i les navages i les faques. Totes les mans sostenen llesques de pa, amples i blanquíssimes, i els talls de carn van a les llesques i de les llesques a les boques i de les boques a la gaxola qui més a poc a poc, qui més depressa segons l'estat de la ferramenta.

Ara que el colet comença a rebre la gràcia del dinar cal arremullar-lo. Algú que sent la peremptòria necessitat de beure inicia una cançó de taverna.

mai bevem, mai bevem,

mai bevem...

rialles, més traginyot, més talls de carn, poques llesques de pa, més trosos, més beguda, més rialles...

- Amunt !

- Als ròssecs !

Si volíeu vore eufòria, vingneu aquí. Si en volíeu de força, d'ànims, de resolucions ràpides, acosteu-vos a aquests homes ben menjats i ben beguts, però encara no embriagats, puix que això esdevindrà a algú d'ells després, en ser al poble. Es recorden contalles d'altres anys, d'altres Majorsals, d'altres rossegades.

- Als ròssecs!

- Als ròssecs! - responen. I apareixen les astrals, els ramals, els matxos. Van en grups. Caminen enllà, costera amunt o carretera avant fins a el pròxim carrascalet. El propietari de la finca assenyala els arbrissons que cal abatre. Les astrals lluen a l'aire les fulles brunyides; els talls s'enfilen als troncs dels carrasquissos; salten estelles de fusta verda i cauen els arbres a terra.

- Ja tenim ròssec !

Nu, uen els ròssecs als gambals del bestiar, ressonen cadenes que unixen

11
troncs, enrotllen cordes, sogues i ramals; els muls, en oir les tralles que cluixen per damunt de llurs caps, fan l'arrancada i s'emporten arossegant per terra, fent rodolar cantals i pedres, xafant herbes i matisses, espígols i timonets, les carrasques per a la foguera. Potser va entre els ròssecs alguna vella olivera morta o algun cimel producte de l'esporgada.

Va la rossegada garriga avall en busca de la carretera. A cavall dels matxos van els llauradors. Crits als animals, veus d'ordre, advertències. Rellixquen les potes dels muls...

- Uaixque !

Saltà el ròssec de roca en roca.

- Oooh ! Oooh!!

Sembla que uns diables tracten de traslladar el bosc d'un lloc a un altre lloc.

- Soooh !

Dos, quatre, sis, deu ròssecs en processó han enfilat la carretera i fan a camí de Benassal.

- Arri !!

Cluixen els assots. Singlen les tralles les anques de les cavalleries. Gi ren,ertes, les orelles els animals percaçant crits i destriant les ordres dels renecs i els ròssecs ratllen la carretera fent una remor de ventada o d'aigua que s'afua pel llit del barranc.

Posa vi, posa vi,
posa viii...

I la bota passa de mà en mà i apareixen les botelles d'aiguardent, de rom, de conyac o d'absenta als llavis resecs dels homes com unes estranyes trompetes d'un estrany exèrcit de faixa negra i camisa blanca de llep

Xano, xano, carretera amunt, va la rossegada al pas de les cavalleries tocades contínuament pels bastons i les assotades.

Es un seguici impressionant puix que en l'hora pàllida de la posta del sol el grup de persones, animals i arbres en tirera tenen alguna cosa de fantasmagòric.

Ja s'acosten al poble. Les primeres cases apareixen a l'horitzó's el moment d'encendre el puret, el mataquintós negre i retorçut; és el moment de prendre anims novament, de fer una llarga engolida de cassalla. Després ja enfilen els Plans al trot, passant-se uns ròssecs als altres, entremesclant-se les branques, empesonant els animals, espentant-se els homes, topetant els troncs amb grans peròlls d'anar a terra i ser arrossegats per bèsties i arbres...

- Toni guarde !

Sí; Sant Antoni guarda. Sant Antoni lliura persones i animals de caigudes , de tota mena de desgràcies.

- Toni guarde !

I ja estan els ròssecs corrents rabents, afuats, per dins del poble. Giren les cantonades veloçment llançant-se damunt de la gentada que els espera i anima amb el gest, amb paraules alegres, amb crits de joia.

Carrer de l'Hostal amunt la velocitat augmenta, cluixen les vares als lloms lluents i suats dels muls; trauen purnes de les pères les ferradures. Davant de l'Hostal fan una estació, curta, el temps precís per a beure.

- Tassa! Tassa!!

I la tavernera, braços arromangats, en una mà el pitxer i en l'altza un got de mitja lliura, mesura l'aiguardent al bevedor assedegat que, cavaller triomfador i homenívol s'engul el líquid que s'arrapa a la gola com una carda.

- Uaixque !

Claix ! Ha esclafit la tralla i arranca el ròssec abornant la gent , passa l'altre ròssec del davant, creua la plaça afuat i es perd carrers enllà voltant cantons en angles tancats i fent tantes estacions com tavernes ,

aterrat se per natural devoció a les cases dels Majorals on s'ha de fer el

corresponent traguinyol.

És ja de nit. Les parets dels carrers més estrets coneixen el fregament de les branques de tots els ròssecs, el soroll sorà i greu de les fulles de les arzines. L' hora familiar del sopar s'atura la cavalcada al mig del Pati, es desenganxen els animals i uns quants homes serens i hàbils amb serres i astras, fan llenya dels arbres i l'amuntonen a poc a poc fins a fer una falla alta, tova, ampla, a la que abotaran foc dins d'uns moments quan els veïns, desitjosos d'anar a sopar, vagen a la plaça a veure-la cremar.

I aquesta és la foguera.

Ha començat encenent unes argilegues, uns romers. En flama ja els feixos de llenya baixa, passa el foc a les fulles i als branquillons que s'abaten tot seguit en flames rogenques. L'espurnegall s'eleva eentre un fum espès i coent. La llenya crepita, s'encenen les branques, es torren els troncs, la flama illumina la plaça, la gent recula evitant la calor. Al quart d' hora els ròssecs són una brasa, les llengües de foc puguen més altes que els ràfels i la calor fa impossible la presència del públic que es retira per tanta calda.

Solament uns quants joves que manegen les perxes - uns pals llargs que usen els llauradors per a abatolliar els arbres - per tal d'amuntonar els troncs que s'escampen en caure encesos; semblen, els joves, uns diables o uns esperitats que es retallen contra la claror violent de la foguera, valten i revoltent i regiren el brançam i escampen l'espurneig - miriades d'estrelletes entre les volutes barroques de la grisa fumera -.

I aquesta és la foguera del Sant Antoni benassalenc.

Després de sopar - durant el qual les branques enceses dels ròssecs

14

s'han tornat brases i s'ha tornat cendra la fullaraca - quan la foguera és una immensa brasilada que ningú encara no s'atreviria a botar en salt de gimnàstica, els homes tornen a agafar les cavalleries que han descansat una estona vora els pessebres i menjant una pallada, els amanixen aparellant-los amb albardó, mantes i pells de corder adobades i es dirigixen al Pati de l'Església on ja els espera el senyor Alcalde, el índic i els altres prohoms o autoritats locals per tal de fer la processó de la coqueta.

Cavalls i egues, matxos i mules, asses i someres, poltres i trentens, alguns guarnits amb belles mandilades, esperen l'hora de la marxa. En ésser punt obri camí el grup d'autoritats, a peu, i seguix el tropell de cavallers no massa desordrenat puix que no és fàcil de domenyar l'instins de les bestiasses.

Al davant de tot van els alguacils amb entorxes enceses.

I carrers amunt i carrers avall passa el seguici cap a la casa del Majoral - el Clavari diuen a l'Horta de València - per replegar la coqueta, un panet beneit de farina, i un got de vi que el Majoral, de la porta de sa casa estant, allargarà a cadascú dels cavallers que s'hi aturen un instant.

I què us diré? No és gens d'estrany que s'hi presente a fadrí que, fantàstic, somrient i una mica altiu, amb el caliquenyo a la boca i el mocador de farol de seda negra ben nuçat al cap, entre al carrer ple de gent buscant amb la mirada la camarada de polides fadrines, entre les quals està o hauria d'estar l'estimada promesa o la jove que pretén; que gira després els ulls cap a l'altre costat on hi ha la colla dels amics on potser hi és el rival que en vore'l passar no tardarà en anar a casa o té ja amanit el matxo i en dos trancs s'ajuntarà a la rusticana processó potser lluint a l'orella el bri d'una herbeta silvestre i olorosa per tal d'oferrir-lo a la fadrina del seu cor que el posarà, pagada i ben contenta, sobre el pitral, enganxat amb una agulla a la manteletade randes exornada amb

granets d'adzabetja que lluen les mateixes resplendors que els seus ulls negríssims, d'enamorada.

I voreu vindre, carrer avall i'aguelo amb el seu nét al davant ~~amb~~ orgullós cadascú de la companyia de l'altre; el vell amb aquella faixa ampla, ben escampada, ert i magnífic, com un gran senyor, amb el posat que segurament adoptaren els famosos cavallers que feien les cavalleries al costat del nostre estrene Tirant lo Blanc en entrar en camp clos per a batalar a tota ultrança. I el nen, ben assegit a la coveta de l'aguelo formada per la faixa i les cuixes cenyides pels saraguells de merí que deixen al descobert la calça blanca, ratllada, que féu l'esposa a les agulles llargues per a què la lluiria el marit en les festes grosses del poble. El nen rebutjarà el got de vi que el Majoral li allarga; però prendrà amb una certa illusió el panet rosó i unflat, de Sant Antoni.

I perquè el bon costum és que tota persona que vaja aquesta nit a casa del Majoral a l'hora de la processó i cavalgue sobre animal de potes d'un gla ferrada tinga el vi i el pa, aquestes dues coses que a ningú del món, en cap lloc i cap temps, hauria de mancar en la vida; per aquest bon i exemplar costum, diem, és perquè es vorà atancar-s'hi el mul carregat amb tres o quatre jovenets o la burreta ensariada que porta la graiosa càrrega de sis o vuit familietes; les més petites, enfonsades als cornalons d'on no poden sobreixir sino les carusses tendres, potser ploricones d'aquests convidats a la festa.

Aquests assistents són els que fan esclatar riallades de simptia i exlamar expressions de tendresa.

- Ai, senyor, quines carusses porten!
- Xa, mireu, quines familites vénen ara!

I en passar tots, en terminar de repartir la coqueta, si us acosteu a la porta de casa el Majoral voreu com han sobrat encara unes quantes paneres de panets i com els llibrells de vi encara estan a vessar puix que tant com en repartien en reposaven abocant-hi cistells i buidant-hi botes de

16
quatre cànTERS.

Les autoritats, els prohoms, que han presidit la festa i que han tingut cura de l'ordre es retiren. Davant d'ells els alguacils illuminen els carrers amb la llum rogenca de les antorxes enceses.

De festa religiosa ja ho crec que en fan a Sant Antoni si no n'és el punt fort és al menys el punt dolç de la festa.

Volteig de campanes, la vespra per la nit; volteig de campanes, pel dematí i volteig de campanes a l'hora de la missa. Del campanar, magnífica peça de pedra picada, ja ens agradaria parlar; però ara fem només la descripció de la festa, i en fan, de festa, ja ho crec, i ben lluida. No tant com a l'agost - a la part corresponent d'aquest llibre es podrà llegir com les fa els benassalencs; però bé anirà en registrar que la missa és cantada amb orgui; que hi va l'Ajuntament en peça al anç, que és acompanyat de la música, així com al retorn, que per la vesprada, després del rosari, es fa la processó i que aquesta es compon dels pendons, de la creu alçada, dels homes acompanyats, del guió, de la peanya amb la imatge, els majorals i els capellans la música i les dones.

Les dones, a les processons, van les més atraseres de tots. Davant de la peanya sobre la qual és portat Sant Antoni van els homes arrençats, alguns amb cera a les mans, quasi bé tots amb aquella capa de drap de coll alt recer del bescoll i del tos, negra o de llana burella, sense celavina ni grades, austera i aspra, grossa i dura, que l'aigua no travessa, que la neu no cala, que el vent no passa.

Davant de tots i vora la creu que porta l'escolà acompanyat dels acòlitets amb els candelers en alt va el pendó, aquesta bandera alta, tan difícil de portar si no és a força de braços i d'habilitat d'aquest pendó i dels altres ja en parïarem en ser punt i hora puix que en tindrem d'ot

17
casió en trobar-los tots ajustats en una mateixa festa.

Sant Antoni és un dels sants fredolics; també porta capa que potser és de drap burell com la que duen els homes d'aquesta processó. Enmig de les dues files d'homes devots va el guió, portat pel majoral masover, estampa del Sant en un paisatge obert de verds vegetals i de cel pintat de blau-vet, voltat, el Sant, d'animals i d'animacions on no manca el cavall d'ull humana, el porcell ben gras i la gallina de cresta d'un vermelló de femella ponedora. I més lluny, una ermita blanca i blavissona com una barraca del'Horta.

Vora el Sant van les parelles d'atxes enceses, blanques si estan fèrrica des de poc, groguissones si ja tenen anys i són curtes per l'ús. Les porten homes o joves que s'han posat el roquet sense mànegues. Més avall de la xaranda del roquet es mouen les dames enfundades de pana o els saraguells i les calces blanques que terminen amb les espardenyas de canem i veta negra.

La peanya la porten quatre fadrins al muscle, revestits de roquet que duu randes casolanes a les sises i a la vora del cap d'avall; roquet blanc emmidonat i planxet a plects amples, d'una ampulositat de campana, per sota del qual surten els camals negres dels pantalons de pana que descansen a bosses sobre les espardenyas de veta.

La imatge és - era, puix que són cremada com totes les altres que hi havia a l'església el més de juliol de 1936; - imatge de fusta dels inicis del XIX, si no d'art, al menys d'artesanía local, de Pepo el fuster, un imatger que abarrocava ingenuament les escultures i les encarnava amb aquelles coloraines vives i llampants, tan boniques, segons el gust de la gent poc cultivada.

Quan nosaltres la vam conèixer, la imatge ja tenia una patina d'antiguitat, simpàtica i poètica, amb petits ~~detalls~~ descostronaments en els ~~extrem~~ extrems i en els argents que guarnien els vestits del Sant.

Darrere d'aquest pedestal següen el senyor Rector i el senyor Vicari

18
revestits, el primer amb la capa, el segon amb el roquet exornat amb randes minúscules que mans femenines i devotes han confeccionat. I tot seguit el majoral, el de la vila, amb l'atxa encesa a la mà, que havia fabricat el tio Palomo, torroner d'ofici, amb la cera dels vasos benassalens.

I després les dones, endolades, amuntanades, amoltonades, parleres, que fan un bronzir d'abeller en passar i que guaiten per la vora de la mantellina rodona, negra, de merí, lluent, la gentada que està parada a les cantonades o a les portes de les cases veient passar la processó o bé als balcons, a la part de dins de les cortines de tela o a les finestres, darrere els canyissos, com aquell que no hi és.

A l'hivern la vesprada és curta. Hi ha anys que aquesta diada fa un fred que pela. De vegades fa un gris, un ventet que talla la cara. I ? qui no ha conegut un dia de Sant Antoni d'arabogues o un dia tot nevat, blanc, de cel de color de lleit amb aigua, un dia de torrodants viscladors i esmaperduts per ràfels i tormos; buscadors de menjar pels x trossos dels canyamels, o bé un dia de cel baix, humit, en el que repixa la boira que porta, fregant les muntanyes, el llevat persistent ?

Si l'hora no ho impeditx, si no és per causa de la neu o de l'aiguapcap a les tres de la vesprada, a la punta del carrer de l'Hostal s'ajusta la gent per fer i per vore la correguda de joies.

El carrer de l'Hostal, recte i lleugerament empinat, que tantíssimes partides de pilota ha conegut, el carrer quallat de balcons, quasi bé habitat només en un pany i que encara conserva ràfels ornamentats a l'estil arquitectònic del set-cents amb ocells i flòretes d'almànquina o blavet, és a vessar d'un públic que fuma i fa xarratola. Als balcons s'estan els vells afeccionats, de polseres ja canes, tordilles o blanques i les dones que s'entusiasmen en qualsevol festa i les fadrines que tenen il·lusions cordials i rialles a la boca; a les finestres i als ferros de casa llençl s'es

tan els xics, els infants que ja en saben de prendre el gust a aquestes festes de sabor entre familiar i deportiva. I als brancals de les caes o parats aà pany de les parets calcigant les pedres lluents de les aigueres que baixen paral·leles, al llarg del carrer i deixen la calçada al mig, de terra ferma, per on han de passar els participants de la correguda, s'estaà els homes i la fadrinalla que ha de discentir, que ha de comentar amb paraula docta les condicions de cada animal corredor i que ha de pronosticar el resultat de les curses.

A la porta de l'Hostal de Dalt, vora la ratlla, la meta, un grup de bevedors gent animosa i animada, espera el senyal del començament. Adins, a l'entrada, entre el taulell de la taverna i els tonells obscurs, l'aire coent de les quadres i el baf homenívol, la gent que beu i mastega cacau torrat i canta cançons de taverna tot esperant, com la gentada del carrer, el trot de les cavalleries.

De l'olivera,
la borratxera...

I, encara, en el Pati d'En Palanques, la plaça dels bous, un altre grup d'homes, el que ha de donar fe dels qui siguen guanyadors de les joies o dels qui queden pata a pares i han de repetir la cursa. És el grup dels austers dels estoics, dels justiciers. Ni les cançons rogalloses de la taverna veïna, ni les brafades dels que hi arriben no els faran trencar la voluntat; així, no entraran al temple de Bacus a respirar l'atmosfera agra i pudent del vi.

Ja estan els prohoms a la punta del carrer. Els acompanya el guarda de camp amb el corretjost de municions a la cintura i l'escopeta al muelle. Ja vénen dos, tres cavalls, lluents, descansats i remugadors, renillant, espolsant-se les anques amb la cua o bé llarga o bé retallada de poc.

Els genets que munten les haques a pèl porten a l'una mà el ramal que ha de governar la bèstia i a l'altra, una vara per a ferir-la, en córrer.

A la punta de dalt del carrer, a cal Sabater, els Majorals han penjat a la

20

finestra el pom de gallis, bigarrats i temorics, cap per avall, que són el premi, la joia dels guanyadors de cada correguda.

I quan ja estan a punt cavalleries i genets, igualats davant la ralla el guarda de camp feia el senyal d'eixida disparant a l'aire un tret al tro del qual surten afuades kes haques, bastonejades pels qui les cavalguen, carrer amunt, al llarg del qual solament s'ou el trot desacompatat, i cluixir dels fuets i alguna exclamació d'ànim del públic.

- Hala, tordilla !

La gentada que es refermarà les parets ix al mig del carrer quan passen les cavalleries. El grup que espera al cap d'amunt, al Pati, s'obri per deixar passar els animals rabents.

- Guanya la roja !

Han aplegat a la ratlla, i'han passada i encara corren pà Pati... La u cursa ha estat cosa de segons.

- Corrien que volaen!...

I retornen les haques pel carrer de l'Hostal avall, a poc a poc, nervioses, bufant, tirant broma per la llopera, suades però elegants. Han de repetir la correguda. I si ara guanya la negra tindrà també cama i con que la negra i la roja estaran a cama a cama hauran de córrer el desempat. Però és ara, a la tercera vegada, quan la tordilla arriba primer i l'interés augmenta, les converses s'animen, hi ha alguna aposta a favor de ~~de~~ determinat animal, de determinat genet, apostes que impliquen rodets d'aiguardent o l'alifara a base d'una carnissera de xulles. I quan el desempat ja està fet, el genet mostra al públic el pollastre que ha guanyat que és ben poca cosa al costat de la satisfacció, de l'honor de ser el guanyador de la joia d'enguany.

I després es fa la correguda dels matxos. Itot seguit la dels ases, que reben llenya de calent i que sembla que córruen perquè mouen les potes,

i avancen poc, entre rialles i abalots de bon humor. I encara, seguidament, la cursa dels fadrins, que s'apleguen per colles, que disputen abans de l'eixida que s'espentegen mutuament i s'agafen dels braços i de les bruses voleiants per tal de passar al davant de qui més corre però que no és de la camarada i que té el compromís de fer un sopar si aconseguix el premi del gall.

I potser que, si ~~en~~ abel·lix a les fadrines, facen elles una altra i darrera correguda. Si es fa, els fadrins les animen, escridassen o insulten segons coneixences, amistats o enemistats i, per fi, una d'elles s'emporta el pollastre per ser la més corredora de la colla.

Per la nit, després de sopar, es fa el Ball pla que ja descriurem en un altre capítol.

Ja hem dit que els qui rasquen la terra tenen a Benassal una certa, antiquada i mínima organització en la Junta de Plauradors de Sant Antoni. Aquesta Junta administra els béns del Sant i anomena els Majorals elsquals acaptemper a les festes i rendixen comptes davant la Junta. Si hi mancara cabals els haurien d'abonar ells, els Majorals. Així la mota, el fons de l'administració va sempre en augment fins que un acord per majoria dels reunits disposa unes despeses extraordinàries.

Un any que la Junta disposava d'unes cinc mil lliures de capital acordà adquirir unes aparellades per a què s'usaren en les festes del poble: processó de la coqueta, pujades a les ermites, la tea, arrossegaments de toros a les festes d'agost, és a dir, sempre que calguera abillar decorosament uns animals. I així es féu i s'encomanaren a València quatre aparellades: mandils, cabeçades, pitreres, i tafarres precioses, bigarades, flmemants que foren l'admiració del poble i l'orgull de la Junta. Açò seria pàs volts de 1920.

L'acapte es fa el dia de la festa. Els dos Majorals volten pel poble,

carrer per carrer amb una masseta de fusta a la mà dreta i una cineixine -
ra blanca, de fil, a la mà esquerra. A casa casa piquen la porta amb la mas-
seta i criden:

À Sant Antoni, si fan caritat.

I en fan, de caritat, a Sant Antoni. Cada casa en fa. Uns cèntims, unes pes-
setes, una mesura de blat, un pessic de llana...

Perquè l'almoïna és de llana, de blat o de diners. També són visitades
les masades. I ací, pel terme, és on repleguen força blat i força llana. De
cada masia rica bé es pot acceptar una barcella de blat o, un velló de lla-
na. Perquè ? en quin cas no s'haurà demanat la protecció del sant per a què
l'egua parira el mullet o que la somera naixquera el somerí que es desit-
java, o que la trutja criés sans i forts els porcellets fins les set setma-
nes que és la millor edat per a vendre la lletigada, o que les ovelles de
la rabera portassen avant les begalles, o bé que el mamonet ixquera de la
mare dret de potes i es fera tan mucador, tan valent com la vaca que l'ha
portat al món, rispa com ella sola, que no creu a ningú, ni al mateix maso-
ver, si no és a la pastora que la guarda ?

Els llauredors sempre han d'agrair alguna cosa al sant i més els qui
viven lluny de cal menescal i tenen per la garriga i per les corralisses
els caps de bestiar, que siles collites sempre es valen, poc o molt, i per
això fan tant de goig i sostenen la casa, la salut del noble interessa en
gran manera perquè convé femar els bancals amb l'eixerri i els animals
donen el to a la masada.

Els Majorals vendran al millor preu possible el blat i la llana de
l'acapte i dels diners ja en donaran compte a la Junta després de pagar
la missa, el predicador, la cera, el campaner i tantes i més quantes despe-
ses que hauran d'abonar per tal que la festa siga lluida... Que el ser
Majoral de Sant Antoni és una honra, de bona veritat; però també comporta
molts calfaments de cap.

Una altra manera de recaptar cabdals per a la festa és el sorteig del baconet.

Antigament, a primeries de segle, encara es feia com ara direm. Els Majorals, a son temps, compraven un porcell de set setmanes i l'enviaven a la dula. La dula estava entre el poble i la Font d'En Segures, és a dir, a l'Ombria, entre el riu barranc del poble i la Buitrera o Castell dels Ases, terra que avui està ja treta i que són bancal. Però a la dula has dit? No sempre volia estar en la dula, l'animaló fill de berre..I escapava i baixava al poble i anava pels carrers solt, fent brandar l'esquelleta que li penjava al coll. El dring avisava els veïns.

- Ja està ací el porcell de Sant Antoni!

I s'obrien les portes de les cases i es ficava en qualsevol entrada i es fartava allí de l'abeurell que havia en la bàsia dels bacons o en el basiol de les gallines. Ningú no l'auxava, ningú no l'escriassava, ningú no l'aventava. Entrava i eixia, grunyia o esgitava a son pleer. Feia, naturalment, la vida del porc solt. Tot li estava bé de fer. V qui remoraria el porcell de Sant Antoni, si era una institució popular? I l'animal es feia gran a les costelles de tot el poble. Lluent, a tots feia goig. Qui més, qui menys, tots mantenien la illusió de poder-se'l menjar si la sort li venia de cara.

Perquè és el cas que en arribar les festes del mes d'agost els majorals pegaven la volta al poble, entraven a les tendes, a les tavernes, a les botigues, als obradors i feien bolletes. Tots apuntaven el seu nom en la seda de paper de barba; qui, una vegada sola; qui, dues, tres, quatre vegades. Hi havia qui feia bolleta per a ell i per a tota la seua família.

Fer bolleta era, i és encara, apuntar el nom i cognoms propi o de la persona que es volia afavorir en una llista que portaven els majorals i que encapçalaven ells. A la seda anava tot el poble, grans i mauts, homes i

24

donec. I a l'estiu, un dia de bous, quan el Pati d'En Palanques estàfeta una ascla de tanta gent, posdes les bolletes en un saquet una mà infantil en treu una i el nom inscrit en ella indica la persona agraciada amb la propietat del porcell que aleshores ja no ho és, de porcell, sino un baconet de quatre rovetes poc més o menys.

Avui en dia els Majorals compren el cerdet uns dies aans dela rifa, fan fer les bolletes com sempre i el sortegen, senzillament, com antigament es feia.

Cada inscripció, cada bolleta, cada possibilitat de sort a costa un quinzet. Veritat que no és gens car mantindre una illusió i un costum tot a la major glòria d'un Sant ?

III
CARNESTOLTES

S Si alguna vegada corria el riu de Joan Amades Les diades populars catalanes, volum segon, per les pàgines 168-169, trobareu que parla de la "lloa" de Benassal. Però equivocadament. Diu Amades que el col·loqui anomenat "lloa" és costum benassalenc propi de les festes de Sant Roc. No és així puix que la lloa és pròpia i específica de Carnestoltes. I no es recita, o més ben dit, no es reciten, puix que són tres, les recitacions o lloes, d'un balcó o d'un carafals estant com diu el distingit folklorista, ans a cavall naturalment, d'unes cavalleries de carn i ossos. En Joan Amades no en té la culpa, d'aquests petits errors, car els pren d'un altre folklorista, a Baró d'Alcahalí, que per ser valencià, podria estar millor informat.

Amb el present escrit les coses retornen al seu lloc. Comencem a posar-les -hi.

Les festes de Carnestoltes tenien a Benassal una autèntica importància quan el Carnestoltes no s'havia transformat en una festa de ball de saló. Sembla que de festa de carrer com ho fón durant segles vingué a parar als salons dels teatres i a les sales de ball potser fugint, la gent benetant de les bestiesses dels disfressats. Els antics balls de pinyata deixaren d'ésser extraordinaris per a esdevenir vulgars. Els pobles que tant micopien de les capitals per aquells moviments de mimetisme que sempre s'han de tindre en compte per a explicar-nos els fets del folklore, situen a Carnestoltes als cafés. I són més bullidors els balls nocturns a la moda internacional del segle XX que no les festasses populars fetes de dia i a l'aire lliure. Les disposicions oficials referents a l'ús de carassetes i màscares acaben per reduir-lo a portes endins. Més tard ve la supressió total

del Carnestoltes decretada desde la Gaceta o Butlletí de l'Estat.

Aquestes festes, a Benassal, duraven tres dies complets i encara lavespra se celebrava l'estrada de la tea, en la qual entrada les "alobes" era el capítol més espectacular. (Les "alobes", diuen els benassalencs, les recitacions que correctament haurien de dir "lloes").

Vegem els motius i com anava la cosa.

Els batans, els filaners, i els telers de fusta benassalencs hviien transformat la llana - matèria prima tretada de les raberes locals i de les veïnes - en madeixes i mantes, faixes i cobertors, draps per a capes i pu peucs. Si la indústria tèxtil era de les més avançades aleshores, el comerç per a la venda d'aquestes manifestacions manufacturades era propi i agosart. El comerciant organitzava una expedició i formava una rècua, una regglera de cavalleries carregades de teixits locals. Tres, quatre, sis i fins dotze matxos i mules constituïen una rècua. Sobre el primer animal, el punter, ~~caçgacaval~~ gava l'arrier, cap de colla, capdavant del guaiador del seguici; i el matxo saguer, el darrere de la fila, portava la tumba, l'enorme esquellot que continuament sonava la nota greu de la seua campana percudida rítmicament, al pas de les cavalleries, pel batall d'os. Una soga de cànem unia els uns amb els altres animals formant un rastre. A principis de ~~agost~~ la Primavera es formaven les companyies tregineres. Els camins enllà escapaven la manufactura pel Regne, les Castelles, l'Andalucia i l'extremadura. Algunes d'elles entrava a terres de Portugal. Algunes havia sofert els bandolers de la Sierra Morena. Totes retornaven amb cabals i productes forans: mantons de Manila, ceràmica d'Alcora, edressos de València, etc., que comerciaven en el poble nadiu i els propers. Aleshores Benassal tenia una fira setmanal interessantíssima. Era el centre de transacció dels pobles de la rodalia. Vistabella, Culla, Vilar de Canes, La Torre d'En Domenge o d'En Doméneç, Tírig, Albocàcer, Ares i Vilafranca, entre altres, venien a Benassal a baratar o a comprar mercaderes. Els hostals eren famosos. Carrers, places i porxes s'omplien de firaire i de

i de forasters. Aquesta fira era de recreació reial, en acabar-se la guerra de Successió, en premi a la lleialtat dels prohoms benassalencs a la causa de Felip V. I déiem recreació perquè en 1327 el Rei En Jaume I concedí privilegi de mercat a Benassal, un dia cada setmana.

Els traginers tornaven a l'hivern, peis volts de Nadal. Portava diners i encàrrecs industrials per als obradors, unien goig i escampaven l'alegria i el benestar. I esclatava l'euforia en la pagania del Carnestoltes.

El poble era ric. Es construïen murs i torres i ermites; s'ampliava l'església; es feia un fossar nou, es construïa una nova Casa de la Vila i palaus amb perxes i escuts a les façanes... La Font d'En Segures, d'aigües mèdicals minvaven les afeccions renals i biliars del general francès Duc de Vendome, resident a Vinaròs i estintejant a Benassal.

Els fadrins del poble tenien, com encara tenen, com a patró Sant Agustí. Aquest Sant -Aurelius Agustinus -tenia un altar a l'església parroquial. I un pendó, una bandera blanca, de ras, altíssim, que escampa al vent en les processons i en les pujades a les ermites. I els fadrins eren els acarregats de celebrar, cada any, la vespra del Carnestoltes, el retorn dels traginers.

El costum ha perdurat fins els nostros dies, fins ben entrada la prohibició governativa del Carnestoltes, quasi bé fins la guerra civil de 1936.

La vespra de la festa pagana es feia l'entrada de la tea. La festa d'aquest dissabte tenia dues parts. Primerament es feia l' "ajo". Així dit, ajo, pronunciat a la castellana. És una menjada de dijuni. No som al dissabte anterior a Quincuagèsima. Però menjada per a bevadors, coent, valta. En una caldereta es fa un sofregit d'all i abadejo al qual s'afegix unes dotzenes d'ous batuts. Es regira uns moments i quan està en son punt es trau del foc. La cuita es mescla amb pa i s'arrounolla amb vi.

Aquesta menjada es fa a l'hora del dinar i fora del poble, gneralment

28

a la masia, o millor, al grup de masies que es diu La Boneta. Més tard, ben a la vora de la boqueta nit, es fa l'entrada de la tea, que és la sgonna part d'aquest tipisme.

Aquesta tea - fusta de pi - peta als pinars pròxims a Benassal servia, posada als llumeners, per a illuminar el Pati, plaça on se celebren peles nitsi en diverses dates i solemnitats, les danses conegudes amb el nom de Ball pla. La tea, asclada a estelles rosses cremava cada nit de dansa a llumeners de ferro forjat. La portava als cornalons de la sària l'Arrier, el faadí que representava el traginer antic, cavalier sobre un matxo ben lluent. Aquest personatge anava acilliat a la manera de l'arrier de les ~~www~~ recues comercials: capell negre a'ala ampla sobre mocador de cua al cap; cobria el cos una capa de drap, un ringlot, que ben escampada, s'estenia sobre lasària i les anques de l'animal; sabata de cuir, mitja negra - calça que en diuen - saraguells de merí, és a dir, calçotets, ajustats a les cuixes; faixal jupa - armilla amb mànegues - negres. Davant de l'Arrier, però ben a les vores, anaven els Majoralets, cavallers, aiximateix, d'egues o cavalls joves iben peixats (1).

Els Majoralets, el Primer a la dreta i el Segon a l'altra mà, representaven el poble que, vestit ja de Carnaval eixia als portals dels murs a rebre els traginners, en retorn dels llargs viatges. Al campanar estaven els guàtes i aquets, en acostar-se els traginners, feien uns tocs de campana per tal d'avisar la població.

La disfressa dels Majoralets era així: espadenya de veta trençada, pantaló llarg blanc, faixa morada de seda, camisa blanca de llide coll rodonet, guarnida amb multitud de pleguets al llarg del pitral; frac i capell fort, de mitja copa alta, d'ala estreta amb dues cintes de seda penjat cap al bescaoll, exornat, el capell, ben espessament i bagarradament de gosos i de petits grans de rosari de cristall, canohets de vidre'espillets, flocs virolats i patenetes.

L'entrada al poble es feia pel portal d'En Salla, que és al sol ponent

(1)

El dia de Sant Antoni per la vesprada i abans de la correguda de joies els fadrins es reunien al mig del Pati en un rogle encerclant un llibrellple de vi del que anaven bevent, per torn, mesurant amb una tasa. Al costat d aye aquest hi havia un altre llibrell amb tramussos.

Els assistents a aquesta reunió nomenaven l'Arrier, els dos Majorals, quatre ajeros - els qui havien de coure l'ajo - i dos cobradors que seren els encarregats de cobrar de tots els fadrins del poble les quotes per a sufragar la menjada: els fadrins majors pagaven una pessta i els menuts -edat escolar i xiquets de mamella - cinquanta centims per cap.

de la vila, inici i terme dels camins de Vistabella i Vilafranca, allà cap a les quatre de la vesprada o més tard potser, segons el taranà de l'ago . Acompanyaven els tres fadrins cavallers, la gaita i el ~~taban~~ tambor -el tabalet i la dolçaina - i un bon grapat de joves, infants i persones majors. Els veïns eixien als cantons a veure'ls passar i molts els seguien per escoltar les relacions, és a dir, les lloes: la invitació que es feia al poble a les festes del Carnestoltes i història del viatge dels traginers pel món comercial, relatat des d'un punt de mira d'humor grossa però no grollera. Aquesta relació, narració del viatge, des que s'havien acabat les rècues ja era suposada i per tant, literària, d'aquella mena de literatura que es diu popular i que té les seues germanes en els colloquis no dialogats de l'horta de València recitats pels colloquiers.

El grup de recitadors era acompanyat d'un altre d'escopeters que portaven les armes llargues penjades al muscle. Carregades les escopetes i els trabucs amb pólvora de salves, feien les descàrregues entre recitació i recitació omplint l'aire de trons i els cors infantils d'esglai i d'entusisme, ahora.

Les lloes tenien dues particularitats. Havien de ser escrites expressament, de bell nou cada any, originals, com es diria en termes literats, per a cada rapsoda rusticà i havien de ser recitades, quasi cantades, amb una tonadeta monòtona i característica, no exempta de graciositat, amb espades de veu indicadores d'alegria. El recitador, amb el capell a la mà dreta portava el ritme dels versos. Els autors de les lloes eren, en alguns casos mateixos actors i, sempre, gent de la terra, alguna vegada gent il·letrada que havia de dictar el romanç en la taverna o bé en casa del propi versolari, vora el foc de la llar, a qui després l'hauria de dir de cor, de memòria, en públiques audicions. Si per meravella o fort compromís aquest costum de propietat literària havia estat alterat i les lloes o colloquis les han escrites persones més doctes però forasteres, l'obra versada no ha tingut fortuna.

tuna o exit d'una lloa es posa de manifest en les rialles i en el gest del públic quan exclama: 31

- Bona aloba ! Bona aloba !

La bondat d'una lloa popular, però, no radica en l'academisme que puga incloure. La preceptiva més bé li perjudica. La bondat d'aquesta peça literària, o il·literària, està en allò indefinible que podríem dir ambient i que no sabem ben bé quina cosa és però que els llocs escriptors benassalencs porten en la massa de la sang.

Les lloes tenen tres audicions públiques rònegues: al perxe del Mestre, avui desa paregut - el perxe, eh ? - ; als quatre cantons de la pujadeta de l'església i al Pati d'En Palanques.

La vespra de l'entrada de la tea, per la nit, en casa del Majoral de Sant Agustí - que era precisament aquell fadrí que al sorteig de les cinquantes havia tret el nombre més alt i per tant es considerava lluirat del servei militar - s'havia fet una rectació privada de les lloes de l'endemà ntre fum de tabac, tramussos, vi i aiguardent.

Heus ací una de les lloes d'autor anònim, corresponents a un mateix any de primeries del segle actual.

LLOA DEL MAJORALET PRIMER

Senyores:

Ací està ja el Majoral
de les festes de Benassal.

Des de la Boneta a ací
hai vingut sempre corrents
per a dar una embaixada
a tota aquesta gent.
A tota aquesta gent

ai escoltan en atenció
els diré les novetats
que hi ha en el riu de Molló.
Allà en el riu de Molló
una partida s'ha alçat;
pelejant contra els pastissos
quatre-cents n'han degollat.
Quatre-cents n'han degollat
tots en la boqueta oberta,
con que pobrets pastissets,
ja podeu estar alerta!
Ja podeu estar alerta
que tots els que agafarem
han de morir a la taverna
aufegats en aguardent.
Aufegats en aguardent
los que podrem agafar;
ens hem de posar una panxa
hasda el punt de reventar.
I tindrem la panxa plena
i estarem assossegats
com el Pare Carnistoltes
quan està en el cel dels gats.
I si està en el cel dels gats
que no es mogue si està bé.
Adiós, Pare Carnistoltes,
adiós, hasda l'any que ve!

LLOA DEL MAJORALET SEGON

Les festes de Carnistoltes
són festes de les fadrines,
quan eixirem a acaptar
que estiguen ben amanides.

El poble de Benassal
una història pot formar:
que tornen les Carnistoltes
i també podrem ballar.

Les festes de Carnistoltes sée
són festes de grans monaes;
festes de molta alegria,
de fadrines i casaes.

Per a mi seran pesaes
i no sé com heu faré;
però en l'ajuda de Déu
també heu desempenyaré.

Però passant estes festes
de repent me casaré.

Si hu deixo ,me s'embolique;
no em caso hasda l'any que ve.

Lo millor serà casar-me
si a mon pare vingúés bé
de buscar-me una fadrina
i allargar-me uns pocs dinés.

Perquè ja saben vostés
que és mon pare apoderat
que hui en dia té per casa

los graners molt plens de blat.
 Lo que toca de sacs d'ordi
 i ademés de blat grossal
 tots els carros d'este poble
 de macasa no hu trauran.
 Ma mare tenie una porcella
 i la volie fer criar;
 l'ha haguda de matar per força
 que de flaca no podia anar.
 Com farem bons perolets!
 per què és tanta la grassera
 que si no li fiquem oli
 se socarre la paella.
 I ara va per despedida;
 antes de marxar d'ací
 diran tot en alta veu
 que viva Sant Agostí.

LLOA DE L'ARRIER

El poble de Benassal
 l'encontro molt preparat.
 Si els han contat grans mentires
 jo els diré les veritats.
 Els conterà el meu viatge;
 heu diré passa per passa;
 porte la tea de canya
 per no trobar cap rabassa.

Tot tenien a Paquero (1)
 per un home desditxat
 i ara el veuen arriero
 en un punt ben collocat.
 Esticbé, no passo pena;
 pel menjar no me marejo
 que porto la bota plena
 i además pa i abadejo.
 Estos matxos tots són meus;
 no dec res; tot hu hai pagat.
 Entre matxos i aparells
 val una barbaritat.
 Ara sí que em casaré;
 com si fóra ja casat;
 la riquesa fa fer guapos
 als feos com un pecat.
 Este cabal tot és meu;
 no sé com me l'hai guanyat;
 anant de dia i de nit
 igual que un desesperat.
 Del moixacre al Pino Plano
 passant de nit pels monllats
 per vore si carregae
 el gènero bo i barat.

(1)

Paquero, mal nom d'una família benassalença.

Estae ple de civils
 i ademés molts de soldats
 tots a perseguir-me a mi
 que mai vist atropellat.
 Quins apuros per a mi!
 No sé com m'hai escapat
 esperant que es fes de nit
 i sortir per un costat.
 Allà en un cingle de roca
 en un pi molt secallós
 vaig fer la tea tan bona
 com si fore de la Fos.
 La tea és blanca i de canya
 però com és de pi albà
 s'encén com una candela.
 Bona llum per a ballar!
 Se voran les cares fines
 els pendientes i els collars.
 Fadrinets de Benassal,
 ja les podeu ataular !

Ja se me seque la boca
 que casi no puc parlar.
 Faré un trago enesta bota
 i açò...al cap s'aclarirà.

I ara el recitador amb gran catxassa, trau de les alforges n abadejo sencer, n'arranca una ganya amb les ungles i se la menja. Després trau de sota la capa un pa, una fogassa enorme, el tamany del qual mou la rialla del públic, i el mossega. Tot seguit, de l'altre cornaló

trau una gran bota de vi i en beu un bon glop. Es torca els llavis amb el revés de la mà o amb un mocador d'herbes, que primerament es campa per fer riure. I continua la recitació:

Senyores: molta atenció
que els vaig a contar un cas
perquè hai passat més temor
que cap home del meu braç.
M'encontro en una serrana
allè a un monte d'Aragó.
Me dia si anave perdut
que ella em donaria raó.
En uns socs encapellats
i les calces al garró,
faldetes de drap en vuelo
i detrás un romangó.
Tan alta com un peiró
i el temps de mitja edat,
la cara com un carbó
del fum del pi, ja se sap.
Me dia que vage a sa casa,
que té prop l'habitació.
I obrint la porta tancada
va pegar-me mala olor.
Tenie una habitació
lo mateix que un cau fumat,
taranyines com a llànties
que les tocave en lo cap`
A penes vaig pendre asiento
me s'assente al meu costat;

decante el cap cap a mi,
 ja vaig vore el joc mal parat.
 m'alço i apreto a fugir
 i em tire sarpa del cap.
 (Si em tire mà a un atre puesto
 no sé com m'haguere anat
 perquè tenie unes ungles
 lo mateix que una àguila imperial
 que si m'agafe me pele
 lo mateix que un falcó a un pardal).
 I què els pareix a vostés,
 me guisarise de baes
 tenint lo cap ben pelat
 i ademés bones unglas ?
 Bé potsar un Arriero
 valent i pito i formal
 que no tindrà mai sosiego
 si vol sos tindre el cabal.
 Tenim experimentat
 que l'home que xafe fort
 si no va en calcer de pau
 acabarà a mala mort.
 Tot home que va pel món
 encontre de bo i de mal.
 Jo sempre la bossa preta
 i los matxos del ramal.
 D'açò ja no tinc quimera;
 n'hai eixit a salts i a bota

i ho hem arreglat de modo
 que estigue bé per a tots.
 Los fadrins, a les albaes;
 los casats, a la taverna;
 les fadrines a fer-se el monyc
 i l'Alcalde a la paciència.
 I estan tots en pau i en Déu
 dic que tindrem que partir
 i direm en alta veu
 que viva Sant Agustí !!

Les recitacions han terminat, la tea es ja descarregada, l'èxit dels collo-
 quis ha estat ben manifest. qui aniria a sopar si l'ajo encara excita el
 gargamell i l'aiguardent apaga la ressecor ? Ara cal córrer la pólvora.
 I què us diré ? Les fadrines tenen ben emblanquinades les portalades, les
 façanes dels carrers. De bon matí comengaren a emblanquinar-les, puix que
 des de la vespra ja tenien apagada la calç i per la vesprada tot el poble
 estava blanc i encuriosit, amb eixa claror que enlluerna si el sol pega
 de cara al pany de la paret.

I aquesta és l'hora de fer una de les més sorolloses manifestacions
 d'amor que Amor mai ha conegut. Els fadrins s'han destriat en colles. Els
 més amics van junts, en una camarada. És de nit. Ronden el poble. I en arri-
 bar a la casa on viu l'estimada, obé la promesa, els joves de la colla, a in-
 dicació de l'enamorat, descarreguen trabucs i escopetes sobre la blancor
 de la portallada.

Ai, quins trons ! Crits, rialles renils. Explosió d'una eufòria trepidant.
 Les flamerades següen sens descans i illuminen, com a rellampecs,
 el grup frenètic. Trets i méstrets. Sols hi ha treva per a carregar la ar-

40

mes i entretant al lluny i a més aprop, i al carrer de dalt, a al carrer pla, i a la plaça, i al carrer de la font, i al Pati, i cap al bassiet -de-maneu-ne, de cantons del poble - s'ou i l'estrèpit de les descàrregues.

À Ju juiii !

Les colles es criden les unes a les altres, de carrer a carrer, guturalment.

- Ju juiii !!!

Les respostes, guturals també, enardixen més i més els fadrins i els trons de les escopetades es repetixen una, tres, deu, vint vegades més Qui diria quant han de terminar ? El terrabastall es efectiu, real, concet, ab solut. Una revolta local no faria més despesa de pólvora; una defensa bàl, li ca del poble no en necessitaria tant, de trets.

- Ju juiii !!!

I a poc a poc les descàrregues es fan més tardanes. Les camarades es van retirant, les unes embriagades d'alcohol, de pólvora i de tabac, les altres a substituir l'escopeta per la guitarra i el guitarró, el clarinet i el requinto, les postisses i els ossets...

És vora la mitja nit.

I què? Ara el silenci que ompli els carrers de la vila és unamica estrany. I tan estrany com és. Aquest silenci és un respir, un descans, un entre acte, puix que només son al començament de les festes. Qui ha parlat de dormir ? Aquesta nit no se dorm. Ara fa una estona que s'han acabat els esclafits de la pólvora i ja s'ou al Pati de l'Església una remor de gent Parlen fort com si discutiren. Sembla que tots tenen raó.

No sabem si aquesta nit fa bona hora o fa vent, o neva, o si les arbo-gues mullen les mantes. És cert que allà, a la porta de l'Església, comencen les alba-des. Els fadrins encara han de dir coses boniques, amoroses a les fadrines.

A la porta de l'eglésia
ací me pose a cantar
per a què tinga salut
el poble de Benassal .

Ja està. Ja han començat les albedes. La colla té, naturalment'el perús de l'autoritat. La dolçaina respon al cantador. La cobla, cantada amb veu prima, atiplada, té el retrac del tabalet que accelera el compàs. Potser la primera cobla és cantada lentament, amb un cert émfasi. Després els cantadors, els músics, els acompanyants, pensen que han de passar, en molt poques hores tot el poble, carrer per carrer, casa per casa i que han de deixar una tira llarga de cobles ingenioses a cada porta. Les cobles són cantades a pressadament i les disfiguren per causa de la rapidesa. Abans que les baquetes deixen de redoblar damunt el tabalet ja comença una altra albada.

Relleixen en la cara
dos estrelles com dos sols
i el carrer està empedrat
de sospirs pel teu amor.

La fadrina que ha estat aplicada aquesta lletra ha tremolat de goig com tremolaran de goig totes les fadrines a les quals serà dedicada l'ama-teixa cançó.

Una mateixa és cantada deu, cent vegades. Totes les fadrines són boniques; tots els caps de família, honrats i treballadors... De tant en tant la cobla té un nou interès. És un ratri que personalment canta a la soua estimada. Ella està darrere les ventalles del balcó o de la finestra, vora el cristall o el sedàs de tela blanca esperant oír la caéçó que li dedca el promés. Es va gitar tard, després de la coctada i no volia dormir-se. Quan la música de la roda entrà al carrer es llevà, es vestí de qualsevol manera, les espartenyas en xangla, el mantonet als muscles, els ulls molt oberts perquè si encén llum encara que el cresol en fa poca, es podria vore des del carrer pels clevills de les vetalles i ella no vol que sàpien que es-

42
pera desassossegada si l'estimat li cantarà o no i si la canta què és el que li cantarà.

I la colla ha arribat davant per davant de la casa. El promés ha agafat un cantal del carrer i amb ell colpeja la porta que ressona tova en la nit però que els cops acceleren el cor de la fadrina. És l'avís que algú va a cantar una alçada. Espectació i Redobla el tabaleta i canta el fadrí:

Eres la flor més hermosa
de totes les del carrer;
més bonica que la rosa,
més bonica que el clavell.

La promesa que ha escoltat la cançó i la gravada en la memòria per a tota la vida ja pot tornar tranquil·la al llit i el xic aconvida els músics a un glop d'aiguardent que porta en la bota penjada al muscle. I segueix carrer avant fent-se l'home, ple de satisfacció.

I així una hora i una altra hora i un carrer i un altre carrer fins que l'aurora va replegant els vels obscurs de la nit i per Llevant apareix la frescal rialleta de la matinada. S'ou el primer toc de la missa d'alba. I les dones matineres, mantellina d'estemanya, llient, al cap, mentres passen pels carrers ja quiets i silenciosos compten les descàrregues, les mascarees estampades als panys de les parèts de les cases de les fadrines.

- Ací n'hi ha quaranta-set.

- Pos Antonieta la de l'ont en té seixanta-quatre.

En veritat no es poden comptar les mascarees que hi ha al poble. Cada casa on viu una fadrina en té de des dir. I quantes fadrines hi ha a Enassal? en edat de casament? Compteu, si podeu, les rigues que ja tenen catorze anys. Cada fadrina pot lluir aquest matí una florida de roses negres incrustades al pany blanc, encal de nou, de sa casa.

I el poble encara fa olor de pólvora i encara té remors de cançons.

Els dies de Carnestoltes pel dematí Benassal fa olor de pastisses a dir, en feia quan el Carnestoltes era una gran festassa. D'aiguardent i de pastissos, demaneu-ne. Cada casa en tenia unes llibrellades. Els forns n'ha vien cuit a centenars de dotzenes i estaven repartits pel poble. Les rosques es fan per Pasqua- les rosques són a Benassal el que les mones són a la ciutat de València -el tombet de carn i caragois és per la festa de l'ermita de Sant Cristofol; el pa de mida es fa pels bous del Pati; à collà - la quallada - , pel Còrpus; però els pastissos es fan per Carnestoltes. És clar que hi ha altres pastes casolanes que es fan pel San del art marit o pel de la muller o pel casament dels fills o per la primera comunió de l'infant. En aqueixes ocasions, festes diguem-ne privades, trobarademunt de les taules les madalenes, rotllets d'aiguardent, rotllets tovegonaixavenes plats de codonyat i de quallada si és temps de munyir les ovelles plats de mel i codonyat i d'arrop, rotllets, bescurts, corets, mostatxons... i pastissos; també. Però de plats d'abocar, de safes, de llibrells plens de pastisse, solament per Carnestoltes.

Els quintos, els Majoralets de les sicobas, fan una rondalla i volten el poble acceptant. Guitarres, bandúrries, guitarrons, canyes partides, cassets, pastisses... I rondon pel poble, cantant. Porten paneretes per a posar els pastissos de l'accepte i tabacs enfilats per a posar els diners que els donen Qui no té un amic, un parent, un veí que ha d'anar a servir al Rei 70 un fill un dia o altre no haurà d'anar o bé fa poc que ha tornat ja ? I si és que el fill o el nebot s'ha lliurat de la lleva perquè ha tret la bolleta alta, no mostrarà el seu goig posant en la panereta, en el cistell dels quintos uns quants pastissos el dia de Carnestoltes ? I de pastissos, Benassal en fa un deslliç.

Alguns anys, vora migdia , els carrers s'animen d'una manera extraordinària.

Entre les onze i les dotze havem vist passar cap als Plans uns matxos guarnits, amb sella i estrbs, i uns homes estranys vestits de gitano de t-

atre. La gent se'ls mira amb un somrí als llavis. Què passa?

És que aquest any hi ha Contrabandistes.

Fer Contrabandistes a Benassal és com fer a Alcoi Moros i Cristians... guardades les distàncies, que no són escasses. És una moixiganga espectacular, teatral. Hi intervénen homes, dones i fadrinells. L'escenari on es fa la representació és el Pati d'En Palanques, en aquella part de l'era empedrada que té el nivell més alt, on campegen els personatges de la representació a la qual parts'hi puja per les dues costeretes de la plaça.

El llibre ha estat escrit per un autor local, Patrici Salvador, un col·loquier que romanceja la trama que no és altre que una partida de contrabandistes dirigida per un capità valent i enamorat d'una donzella llesta i bell plantada, rica i novellera que ha estat robada pel seu enamorat. El pare de la donzellana avisa als carrabiners, que ixen al camp en persecució dels bandolers que ara trafiquen amb aquelles mercaderies que tots en diuen contraban i que molts creuen que és tabac i teles de seda.

Els carrabiners es llancen al camp perseguint els contrabandistes. Un guaita els veu i avisa el capità. Aquest reuneix els seus partidaris i els incita a la defensa i a l'atac. S'adara el Capità carrabiner amb el Capità contrabandista. L'un demana la donzella i l'altre la nega. Declaració de guerra. Cadascú reuneix els seus i dos grups de cavalleries voltren el poble. Les ferradures dels matxos trauen punyes de les pedres, de tan rabent com van.

Es troben al Pati. Hi ha una lluita aferrissada. Es corre una mica la pólvora. Qui guanya? Qui perd? Un moment sembla que el Capità dels carrabiners ha de vencer la batalla perquè ja s'enduu la donzella. Però el Capità contrabandista treu forces del cor, s'envalentona, es el mascler que veu perduda la femella que hav hagut valerosament i acostant-se a l'enemic, posat en perill la vida, reconquista la dama que, per altra part, cau sospirant als braços oberts de l'amador.

I el públic, senzill i primari, manifesta amb aplaudiments el final de la

de la moixiganga representada a l'aire lliure.

Els comediants anaven, és clar, disfressats. Als que feien de carrabiners els bastava una peça d'uniforme militar per caracteritzar-se suficientment. Els contrabandistes requerien major justificació: patilles, bigets, canana, polaines, mocador de colors vius al coll, capell ample i un puro a la boca, a més de l'escopeta, del trabuc, del ganivet o de la pistola del quinze. La donzella robada i les dames acompanyants vestien vions de vius colors, mocadors de seda al cos i al cap i uns botins llunts als peus. El cavall o l'egua del Capità contrabandista, guarnit com una festa major.

De parlaments, de diàlegs, d'incidentes còmics, d'esglais i de riallades, tant com en vullguen. I de corregudes, d'escopetades, de lluir ganivets i faques i pistoles fora d'ús, tant com poden tots. I a la fi el somriure de la victòria i aquella ànsia continguda d'anar a dinar, públic i representadors.

Fins a mitja tarda el poble sembla descansar. Va poca gent pel carrer. La majoria es menja ara el dinar. Alguns dormen. Alguna ronda segueix cantant i voltant el poble. Són els sempre: els borratxets, els que ni van a casa a menjar, ni a dormir, els que s'alimenten de pastissos i d'alcohol. Tenen la veu rogallo, a, acatarrada, són els que desapareixen de la gent no se sap quan, els que se giten en qualsevol lloc, sobre llit o palla o manta o sarió i allí passa hores i més hores dormint la mona. Quan es desperten han passat ja les Carnestoltes i es troben dins la quaresma i a punt d'anar al confessorari per tal de complir amb la parròquia i portar a la faixa l'albarà corresponent.

Aquell descans d'un parell d'hores es trenca. Ixen al carrer els primers disfressats. Uns porten la cara tapada amb caretes de cartó els menys; amb teles clares, els més. Altres la porten mascarada d'estalzi. Les mans enguantesades amb trossos de calcetins, o enegrides, també. Altres van vestits amb

robes femenines, amb un fardet a l'esquena per tal d'apareixer malfarjats, geperuts, d'impossible identificació; unes faldetes, uns vions, una camisa de dona, llarga i ampla, de llenç cru, una xambra despitralada... Hi ha qui s'embolica amb un llençol o una cortina... iots, però, porten bastó, canya o buscalla o un garranxo a les mans.

Els emmascarats són els herois de la festa. L'homo - i de vegades la dona - emmascarat es creu en l'obligació de fer més el peca-solta. El mate més gros, les corregudes més violentes, els crits més aguts, les espèies més fortes, els acudits més grollers, les paraules més cíniques, ho haurà de fer i de dir, naturalment, l'emmascarat. L'emmascarat haurà de mascarar la cara de la fadrina més bonica de la vila; haurà de pujar d'un brinc als balcons com un simi enloquit per esglaier les dones que airen com passa la mascarada pel carrer.

I és que de màscares en aquestes hores ja en hi ha a centenars. San dis fressat homes i dones, fadrins i fadrines. És tot un poble que es llança al carrer amb vestits estrafolaris... qui coneixerà a qui? Volten carers amunt i avall a grups, a caserades, s'ajunten no sabem per quins afitats estranyes, desconegudes per a l'observador.

Aquest corrent calia dirigir-lo i frenar-lo. I que us diréa música i la dansa fan el miracle.

Apareixen la gaita i el tambor. I els disfressats a l'entorn del dolçainer, aquest comença la cerca-vila i els disfressats, cantant, ridant, saltant, el següent maneja pala i graneres, bastons i buscalles fins que arben al Pati d'En Palanques.

En ser a la plaça la dolçaina comença els compassos del Ball pla i la gentada inicia l'antiga dansa estranya en les passadetes del títme les forces que li queda fins que en fer-se fosc es retira a casa o ala taverna a beure i a comentar. I el que haguera pogut acabar en grollera festassa de la pagania termina per causa de la música, en una vulgar dansada no tan seriosa com ho és en altres festes.

denigrant com haguera estat en voré el tarannà d'uns centenars de dies fressats fentsalts i els brincs propis de la follia.

I així els tres dies de Carnaval, la festa més festa de les festes d'aquesta vila muntanyenca. (1).

---

(1). El dia de Cendra encara es reunien els padrins a casa del Majoral fer i menjar-se un "ajo". Hi assistien tots quants ho vòien fer. Despeses que ocasionava aquesta menjada eren sufragades així : 50 pessetes que aportava el Majoral tretes del fons del Sant i la diferència l'abonaven els assistents a escote.

IV

DIUMENGE DE RAMS. PASQUA FLORIDA

Dissabte de Passió els infants, xics i xiques, tenen llur quefer. Els uns han encomanat als pares els rams per a l'endemà, els altres els més grandassos pot ser, els més agosarats o els més taboles, se'ls proporcionen ells mateixos. Per la nit ja en tenen tots, de rams.

Un ram és una branca d'olivera o de carrasca o bé de presaguer o ametler. Si una colla d'amics ha eixit al camp a fer el ram es pot dir que ha fet maleses. Com que els arbres a Benassal no estan a bondo, puix que la terra és de pa i de patates, l'arbreria escasseja. I qui té arbres oliveres, pomeres, avellaners, figueres o alguna altra classe de fruiters se'ls mira i no se'ls veu. Algun any l'esporgada ja és feta. Els arbres tenen els cimals i les branques justes per a créixer i fer fruit. Altres anys l'esporga ha encarrerida. L'hivern s'ha allargassat fins ben entrada la quaresma, bé per què alguna regirada ha portat fred o bé perquè al mateix temps la Pasqua ha vingut baixeta.

É el cert que els xics han eixit als bancals. I a l'arbrera que han trobat més a la ma s'han llançat abornant-se mutuament per fer la llenya, no conscientment ans escallant branques, trencant cimals, en busca i captura d'espasa fullaraca. I així obtenen els rams, fent malbé els arbres, abandonant branquillons que es rebugen per menuts i arrossegant els més grans. Salten perets, calciguen sembrats fins s'ixir als canins.

Els amos de les finques han d'anar a fer de guarda de camp espantant monyicots i grandassos. Tot ha estat bé. Ja tenen els rams. Cadascú deixa el seu a l'entrada de casa, darrera la porta.

I al dia següent, pel matí, abans de la missa major, cada nen agafa el ram i el porta cap a l'església per a rebre la benedicció.

Les xiques, més que no els xics, han enfilat les branques amb cintes de sedal flors de paper. I fora de l'entrada de la parroquial acut un eixam de criatures totes amb el seu ram en alt, mudades i contentes. L'escolà n els deixa entrar encara a l'església. És prompte. I bronz l'abella. Els nens s'acocen els uns als altres, s'apaten o es farten els rams, singlen llur scarretes arbotades, es punxen, potser, els ulls, ploren o reguigueny, criden i abaloten i les branques van per terra on s'empolson les fulles seques. Algun vestit s'esquinsa amb sets o forats. La placeta deixa la quietud i el son per als altres dies, el bacibull és un autèntic inici de batalla campal i així fins que l'escolà fa entrar la faramalla volent imposar silenci i les sericotates religioses tan propies del temple sagrat del Senyor. Però tan si val consell com predicat. Abornen els xics el sacristà i entren a pas de cavall església avant entre la gent que seu als bancs astorada i indignada per l'actitud infantil. Els vells sobre tot, que per un no-res s'amoïnen, protesten per aquesta invasió, t'èrbola i manifesta irreverència, oblidant que també ells la practicaren el la llur allunyada i ufana infantesa i tracten de fer callar les desfermades criatures o de retindre els netots.

Però, què us diré? Sota la grandiosa cúpula, sota les pintures al fresc de la volta de l'església ni he un bosc de rams que es belluguen ifenso-
roll com un torrentill d'aigües brutes de pluja de tronada que ningú no pot parar.

Quina cerimònia esperen? Quina cerimònia fan els capellans al presbiteri? Els xics no ho poden saber atents com estan als interessos llurs: els rams. Algun s'ha adonat que el senyor s'ector els benia. I... a fora, tots!

L'escolà els ha manat eixir d l'església i cap altra cosa feien més a gust.

- Cap a fora! Al carrer!!

I si entraren com a cavalla surten com a diantres. I en ser al carrer

que té ganivetades de sol i d'ombra, criden més que canten aquella antiga tonadeta de la diada. 50

Dumenge que estem,
dumenge de Rams
i a l'altre que vé
la rosca entre mans.

L'església queda en silenci. Un silenci reconfortant que ompli l'èppai i els cors dels devots que segueixen l'ofici.

Dumenge serà dumenge,
dumenge serà de Rams.
Les taules estan parades
tant de fulles com de rams.
Ja s'assente el bon Jesús,
ja fa aquella sospira tan grans.
- Què sospires, bon Jesús ?
- Ho que tinc que sospirar.
Que és el dijous de la Cena
i en nugaran a un pilar
i si demano qué heure
fel i vitagre en daran,
si demano qué minjar
dos mil assots en daran.
La Marta i la Madalena
deuràs en vindran plorant
en sa rossa cabellera
i los peus m'eixugaran.

Aquesta oració replegada d'una resadora - així com la que inserim més avall - és una mostra de la fe viva benassalenca vers la Mort i Passió del

51

Nostre Senyor Jesucrist. A la setmana de Passió seguir la setmana santa i i a aquesta seguir la Pasqua. Abans de l'esclat de joia de la misteriosa Ressurrecció, el copficament de la vila era autèntic. Als sermons de quaresma anava la gent i omplia l'església, magnífica, ampla, de dues troncs vora el creuer coronat per una nitja taronja de boules més plaves que el cel. L'altar major, corinti, així com l'església, no tenia si no aquella serenitat de línies que el feien majestós. Dels altars laterals n'hi havia dos de barrocs; l'un d'ells extraordinàriament rococó; el dedicat a la Verge del Roser. En la capella de la Comunió, avui desapareguda, hi havia un altar pla-teresc que era una filigrana, graciós i harmònic. Davant la pila baptismal que estava guardat per un reixat hi havia una pintura que representava el baptisme de Jesús. Sempre ens féu un gran efecte la tal pintura però no poguérem esbrinar qui n'era l'autor. Sobre la pila, el cor; vora el cor, l'orgue. A l'orgue es pujava per l'escala del campanar.

En aquesta església dedicada a l'Assumpció de la Verge Maria les festes religioses es feien solennement. Per Setmana Santa l'església s'omplia de devots. Gent de la vila i gent masovera. Aquests dies el poble respirava solemnitat. La majoria tenia ja a casa l'albarà demostratiu d'haver eixit de parròquia. El dijous Sant calia assistir a més del monument - el moiment, com diuen encara - al sermó. Les campanes havien emmutit, i les carraques, amb aquella veu tova de la fusta, anunciaven els oficis.

El divendres es feia la processó del Sant Sepulcre. El poble es vestia de seriositat perquè de negre ja es vestia cada dia de festa.

No sabem per què aquestes terres, totes aquestes terres valencianes tenen uns vestits tan trists, ara. Homes i dones semblen tots d'una mateixa família endolada. Sembla que una gran desgràcia o bé una retellera de desgràcies nacionals plena damunt de la vida d'aquest País, tant a la muntanya com al pla, tant a la Ribera com a l'Horta com a la Plana... No obstant guen aquest poble es vestix d'època, en certes festes populars, usa teles de vius

colors, llampanta, cridaners; el carmesí, el groc, el morat, el blau, el verd... Però ara és el negre en les brusses i en els pantalons dels homes; en les faldetes, i cossos, mantelestes i mantellines de les dones. Una funció religiosa és una immensa taca negra d'assistents.

La processó de l'Enterrament era feta a Benassal amb tota solemnitat. Hi anaven arrenclerats a dues files molts homes i fadrins; després, les parelles d'atxes. I com que ja era nit fosca les flames rogenques illuminaven els rostres del portadors dels llums, enfumats de roquets bancs com un paper i els del públic, estacionat a les voreres i cantonades. Després, el palli i a sota el Sant Sepulcre portat als muscles de setze homes fornits. A les urres, dues parelles de guardies civils vestits de gala, fustell encanonant a terra, amb aquella calça blanca tan ajustada a les cuixes que era l'admiració de tanta gent i motiu de rialles contingudes. Darrere de les autoritats la música interpretava una marxa fúnebre.

El públic que veia passar la processó s'agenollava en reverència a la mort de Jesús. I la resadora dins alguna casa, recitava de cor una vegada més amb aquella tonadeta seua característica, les paraules que havia après de la seua àvia :

Portal de Betlem,
portal molt hermós.
Hi havia allí un home
molt alt i dispost.
Per altar el posen;
gardeu-me'l, Amor.
Al qui està en gràcia
li dona el seu cor
i al qui no hu està
no el se'l dona, no.

En els dotze apòstols
sopave el Senyor;
sopant com estave
els fa esta raó:

- Un de tots vosatros
serà el meu traïdor.

Ja respon Sant Pere:

- No heu seré jo, no.

Respon Sant Joan:

- Jo tampoc, Senyor.

Ja respon lo Judes:

- Pos ?heu seré jo ?

- Ves-te'n, ves-te'n, Judes,
a complir ta intenció
que el Senyor va a l'Hort
a fer oració.

Fent-la com estave
ja li va el traïdor.
Peus i mans li nuguem
com un malfetor.

Corona li posen
de puntes de junc;
una Creu pesada,
? qui la pugués dur?

Llogaren un home;
li dien Simó.

Simó Cirineu
portave la creu.

Carrer d'Amargura,
 carrer de tristor.
 De tant que li pese
 tres voltes cayó.

Les set espasetes
 són els set dolors.
 Resarem un Credo
 a la Mort i Passió
 i el qui no el rese
 no és bon cristià, no.

El dia de Glòria, dissabte, a les deu del matí repicaven les campanes pel goig de la Ressurrecció. Els ferrers picaven els malls sobre les encloses. Algun caçador disparava a l'aire solament per fer soroll i espantar els torrodans o vileros dels ràfels propers.

I els xics amb les massetes, units al pati de l'església, començaven a tecórrer el poble. I què feien? El més important era fer enrabiatar la gent. Crits i càntics i cops a les portes. No tots havien pogut haure massa. I els qui no l'havien poguda haure portaven una buscalla o un mànec d'aixada.

Ferrero,
 que m'acuesto en m'aguero.
 Trebajando los dos
 farem botifarres
 de ventre de gos.

La cançoneta bilingüe, anunciadora del terrabastall feia eixir la gent al carrer per tal que les portes no les feren malbé. Homes amb bastons i corretges, dones amb graneres i povals d'aigua esperaven la passia que s'en

folgaria de picar les portes tancades i abandonades.

55

Porta oberta,
bona coberta ;
porte cançà,
bonamaçà.

I passaven els xics, amb els ulls retillents, astorats i entusiastes, com una degolla formada de diablets. Voltaven el poble i a la fi es desenganyaven per no poder enfolgar-se fent mal a les envistes dels veïns, marxaven als afores, cap a les eres, cap a les pallisses, on esperaven trobar la porta de corral o de soll o la barrera que tanca algun descobert, per a esbravar tota la fúria d'un dia de Glòria.

I mentrestant eixia de la parròquia el capellà amb el salpasser a la mà a fer la salpassa - la solispassa que diuen ací - la cerimònia d'anar per les cases un sacerdot aspergint-hi aigua beneïta i sal, seguit de dos escolanets i d, alguns infants, cantadors i bellicosos; però més ben criats i creguts que els de les colles de monyicots turbulents anteriors.

Aquests qu'esequixen la salpassa porten matraques i bastons, piquen les portes; però no amb la maligna intenció de fer-les saltar a estelles, de vorer-les fetes avies a força d'abatollar-les violentament. Són els més bons xics i cantes infantilismes tals com:

Angelets del cel
què farem a Pasqua?
Ous i caragols
i fulletes de carrasca.

El capellà, revestit de roquet, es detura a cada porta. Els veïns han baixat a l'entrada i s'agenollen a terra. Amb el salpas aspergix i un escolanet allarga un cistell on el cap de casa hi deixa un parell d'ous o potser més d'un parell, segons la voluntat o les possibilitats de la casa.

Al carrer canten els xics:

Ous,ous,
bona Pasqua i bon dijous.
La gallina a l'olla,
els ous al ponedor...
Bastonades al senyor Retor!

També bastonegen les portes;però es pot dir que amb educació,amb una certa delicadesa,amb miraments,amb una finor i una tendresa impròpis de l'edat i de la diada.I és que la presència del sacerdot la religiositat de l'acte aturen els impulsos i el frenesí de la menudalla.

En girar el cantó encara s'oirà eo càntic infantil que segueix la salpassa

Ous,ous al cabestre...
Bastonades al senyor Mestre!

Ès com una mena de venjança.Bastonades al senyor Mestre!El senyor Mestre de l'Escola que tantes vegades ha hagut de reptar els infants per tal d'educar-los i fer-los pujar drets i estudiosos,ara ha d'escoltar amb el somris als llavis com els seus deixebles demanen per aells unes líriques bastonades que,naturalment,no l'han de nafrear.

Si els dies de Pasqua són tres a la Ciutat de València,a Benassal són dos dies,no més.A València totes les festesresulten barroques,desorbitadse Comparar les de la Ciutat cap i casal amb les dels pobles no és gens convenient perquè les vilatanes semblen pobres i enxiquides.Llevat de les festes que ja no es fan a la capitalitat - toros pels carrers i les de la pólvora dites coetades i cordades - les altres festes no es poden acompanyar si no és adonant-se de les naturals variants de lloc i de possibilitats pecuniàries.L'esperit,no obstant és el mateix.

A Benassal per Pasqua,no es veuen miltxes pel cel.Es fan,això sí,els

berenars. Per la berana el dia de Pasqua és un goig sobre tot per als fadrins. I per als infants.

Els infants es mengen la rosca com a l'aminadura de la berana. I la rosca és la mona valenciana.

La rosca la fa la mare, l'agueta i la tia. No es compra. Es fa a casa i es porta a coure al forn. És de pasta de mida - que és el pa soerrat o panou - o de bescuit. La pasta de mida comporta oli, aigua, ous, sucre i llima. És un bon mos. La rosca benassalencina està exornada amb tres ous durs i pintats i és rodona amb un ample forat al mig.

El primer dia de Pasqua pel dematí els infants visiten els parents que els han fet rosca i van de casa en casa per replegar-les i amostrar-les. Els infants passen els braços pels forats de les rosques i la dolça carrega els fa un pes difícil de sostindre.

- Ai, el menut del meu nét. Porta al braç cinc rosques, l'àngel.

I l'àngel que en porta tantes no fol a convidar a ningú, ni se les deixa tocar, poruc com és que li les pessiguen i desmollen. I aquestes rosques, que potser tastaran tots els de casa perquè si no s'enduririen massa i el fill de l'ànima no se les podrà menjar en una setmana, seran el plat fort de les berbes de les dues tardes pasquals.

I els fadrins? Els fadrins i les fadrines s'unixen en colles, en camarades i s'en ixen al camp, vora una font, bé a la famosa d'En Segures o bé al Rivet o a la Pinella o a alguna altra font de les montes i fresquíssimes que en té a questa vila, o bé d'en ixen als afores, a una era des de la qual es veu el campanar, la mitja taronja i la silueta de les teulades retallant-se sobre el blavet del cel.

Canten fadrins i fadrines les cançons de la moda per l'un costat i per l'altre ~~una~~ cançons antigues que foren de moda cent o tres-cents anys endarrere i que ara, per alguna gràcia especial que porten a les entranyes

han quedat com a folklore local. I juguen a aquells jocs innocents dels pilarets, del gat i de la rata, de penyores... I ballen.

Aquests balls de Pasqua han degenerat, és clar. Abans els balls de les eres eren els mateixos balls dels bureos. Guitarra, guitarró, ossets, pandereta i postisses eren els instruments musicals. Els balladors enganxaven als dits les castanyetes de fusta que portaven flocs acolorits amb les quals resseguien les passadestes dels peus. I el ball era la jota.

Iniciava el ball una parella. Fadrins i fadrines estaven asseguts als pedrissos, sobre les restelleres de lloses que emmarquen l'era. Altres, al mateix brançal de la pallissa. La guitarra ha puntejat el ritme. El cantador ha començat amb una cobla:

Si em pose a cantar cançons
en cantaré més de mil;
en la borcatxa les porto
nugadetes en un fil.

L'home vestix jopetí, faixa negra i saraguells de merí puix que és festa grossa; camisa de llenç blanca, una mica aspra, una mica encartonada. Calça de punt amb un mostrejat bonic, igual que dibuixa ratlles i que s'ajusta perfectament a la cama. Espardenyes de cànnes de veta negra i ampla que nuga al peu i que puja garra amunt en unes espirals estudiades i complicades que es creuen i que terminen en una llaçada als costats. Porta al cap un mocador de seda, també negra, nugat a al pols esquerrei que deixa caure cap el bescoll una punta que voleia de vegades, en ballar.

Algú dels fadrins ha tornant de poca de servir al Rei i estava destinat a la guarnició de València. Allí ha conegut alguna mossa bé del pla o bé de la muntanya que li ferí el cor. Ara la recorda davant com està de les fadrines del poble.

I canta :

S'han acabat les roses
i en València encara en hi ha.
Al portal de Sant Vicent
hi ha un roser que sempre en fa.

Ell queda amb l'enyor o amb la malenconia enganxada als llavis i al pensament i segueix el ball com si hi fóra de pedra.

El ballador obri i alça els braços per damunt dels muscles de la balladora com si anara a fer-li una abraçada més de superioritat que de tendra protecció. La dona ara balla de costadet, baixos els ulls, fent passadetes els peus de tal manera que els seus malucs, els costats, tenen unes vibracions com de petites violències. Després el peu dret pica de punta en terra i eleva la cama fent una arcada suau i en terminar-la és l'altre peu i l'altra cama que fan la mateixa passa de ball retornant al cos al lloc d'inici. I així segueixen; ell, repicant les postisses i ella amb una flexió de dits, elegant i planera.

Ella porta un cos de seda que li cenyis el pit prmut per les ballenes de l'ajustador i que no es mourà dins la gàbia que l'estreny. Les faldetes són de la mateixa seda, llargues fins els garrons. A les boca mànegues, al coll i a l'abotonadura del pit tral lluix una randa estreta i afiligranada que la la fadrina mateixa es féu al punt de ganxo durant les llargues vetlades de l'hivern vora el foc de la llar.

Per sota les faltes guaiten de tant en tant, així com el ball obliga, les puntes d'unes botes negres, altes, sense forma quasi de peu, besseres, que igualment admeten l'un peu que l'altre i que fan dolor els dits en passar els cordons que les subjecten.

El pentinat del cabell és alt, tou, farcit de crepé sostingut per dues pinnetes, una a cada un dels costats i una altra al darrere, al mateix naixaiement del topo. Les arracades de perles a les orelles i l'agullia d'or al pit ornamenten i enriqueixen i donen prestància a la balladora.

Ara el ballador b volta a l'entorn de la balladora que el seguix atenta al centre de l'era, els braços una mica caiguts i amb un somriure als llavis que és una glòria.

El cantador repren la cobia; vol ser humorístic i és cínic.

A la finestra l'hai vista
tota plena d'arguments
i en una coa de forca
s'esparpota e les dents.

Quin càntic més agut fan les postisses! Són unes estrelletes sonores sobre el teló de fons dels instruments de corda. Repiquen ràpides amb una constància inacabable. Són, sembla mentida, l'esca del ball. Sense les postisses, que canten tan finament a les mans dels balladors, aquesta jota seria menys lluminosa, menys destra, un poc esmortida i una mica sorda. Les postisses inciten: inviten, criden les parelles. El repic, frenètic exalta l'home, arbora la dona, posa de punta els nervis; les camallades es fan més vives, els salts es fan espasmòdics el taconeig i les puntades es tornen àcides i el ball és ja una dansa d'arrels ancestrals, un ritus que comporta ritme instintiu, múscul allunyat de la intelligència. ço que comença una distracció, un passatemp, és ara una fúria que arrossega al mig de l'era altres parelles que es posen a balla caiguts primerament per a anar enardint-se a poc a poc enviscats pel rum-rum de les guitarres, el raspieg dels guitarrons, els colps secs dels ossos i les fiblades agredolces, rapidíssimes, de les postisses.

I són quatre, sis, deu parelles de balladors els que omplin l'era. Uns i altres fan encreuaments. Unes vegades deixen ells la balladora girant-se-li d'espatlles per ballar amb la del costat. A poc, ells descansen portant un en els peus el compàs i són elles les que els envolten i es passen d'un ballador a l'altre i reprenen la dansa amb passió. Tots vibren a l'uníson. Tots salten a un temps. I és bonic de vore tantes mànegues blanques, altes i en ar

arc tants saraguells negres moguts rítmicament i tantes faldetes de col-
rins voleiadisses i toves pels vions i farbalans de les peces interiors.

I el cantador encara troba en la seua memòria una cobla de bon humor, in-
transcendent i de sabor camperola:

Les gallines es baralles
per un perol de segó
i una li diu a l'altra:
- Tu ne menges més que jo.

Fins a ~~quin~~ quan faran durar z el ball? Tota la vesprada, fins que el sol
decantarà nel coll sobre la muntanya de grisor més tendra i s'adormirà a poc
a poc somniant estrelles com a diamants que lluixen punyals de llum dins
l'aire fosc de la nit.

Pels camins retornen al poble les colles que han berenat junts. Per la ca-
retera pugen alguns carros amb fadrinalla cantadora. És la Pasqua!

Potser algú retorna un poc torrat, que el vi i el fum, i el cantic i els
saltos i el dir bestinesses - xerratola inútil - maregen les persones. Carrer
a dins del poble cadascú es va quedant a casa. Els més valents o ferrenys
encara entraran a la taverna a explicar la bulla de la vesprada i s'engan-
xarà allí tota la nit.

Les tavernes estan plenes de parroquians. No obstant ara no n'hi ha tan-
tes com abans. El temps no passa en ve i per açò al Maestrat no hi ha tants
borratxos com n'hi havia fa mig ssegle. Per la una part la major cultura
general amb els canvis de costums i per tant la desaparició de la clàssica
taverna substituïda pels cafés, societats i bars on es beuen llimonades i
licors; i per l'altra part, la mort de les vinyes.

A l'Alt i al Baix Maestrat i a la Comarca de Morella n'hi havia tanta
de vinya, es feia tant de vi, que el port de Vinaros es féu ben important pel

comerç d'exportació de caldos de la muntanya. Els boters de Vonaròs i de Benicarló guanyaven bones pessetes per la tanta feina com tenien. Però la vinya es morí. S'arrancaren els ceps i es tancaren centenars, milers de tavernes puix que quasi bé cada llaurador colliter feia taverna de sa casa. Havem conegut al Maestrat vendre el vi a 0'15 ptes. la mitja - i la mitja és vora d'un litre. - No cal dir que els bevedors es reunien a les tavernes, als hostals i a les cases dels colliters. Es fumava i es bevia. Es fumava tabac de monte, siga tabac ver, mal adobat, fort, d'olor característica que alguns qualifiquen de pudent. El vi era de pocs graus, aspre massa vegades, claret, d'unes condicions magnífiques per a beure'n una bota i picar-se poc. Però a la fi els homes s'emborratxaven. Menjaven cacaus i tramussos i cecina per a què abellira més la beguda.

Hi havia home que s'estimava més la beguda blanca: l'aiguardent, sobre tota altra classe de líquids d'elaboració industrial. Però el vi inundava les cases i els pobles. Els carrers feien olor de vi en determinades èpoques de l'any. Els bancals eren de vinya. Els cups, nombrosos. Els colliters, per centenars. A la casa on hi havia vi per a vendre a la menuda s'ho anunciava penjant a la porta, al balcó o a la finestra, un ram d'olivera. Altres penjaven una botja. El ram indicava taverna, al menys ocasional, mentres s'hi tenia vi.

I a les tavernes ocasionals i a les no ocasionals anaven els homes després de sopar o per les vesprades si plovia o feia massa mala hora per a anar al camp a treballar o si nevava, que també neva a les muntanyes vestides de pempes. I anaven, és clar, els diumenges, matí, vesprada i nit.

Hores i hores a les tavernes és natural que els bevedors tractaren de fer les passar més agraçosament. I cantaven. Així trencaven les converses i expansionaven els sentiments.

Les cançons de taverna són de totes classes, castellanques i valencianes, i es canten a cor. I es canten jotes aragoneses, que l'Aragó ja és a la vora.

Hi ha cançons específiques de taverna, entonades a cor a una o a dues veus segons el nombre i el bon gust dels cantadors.

Aquestes cançons són lentes, pastoses i fan un gran efecte dins una atmosfera calenta de suor, de baf de vi novell i de fum de tabac.

De l'olivera,
la borratxera.
qui en té la culpa?
La tavernera.

L'allusió és feta sense eufemismes. La tavernera és de bon vore, templadota, o animosa i alegre; potser no és curta de llengua, ni s'escandalitza massa de paraulotes, acudits i contalles de color. O bé la filla de la tavernera és de bona planta i servix d'esca i parany. i l'exit de la taverna no és precisament el bon vi, ans la careta bonica de la fadrina.

No ne volem cap
que no sigui borratxa.
No ne volem cap
que no sigui picat.

El vija ha fet el seu efecte. Beguts com un tonall, passats com un cuir, els homes ja no raonen clar. Ara ja no es vol altra companyia que la dels bons bevedors, la dels que alcen alt el barral o el pitxer, la dels que trascolen gargamell avall el suc del raïm sense mida i sense compliments. Quines engolides!

Mai bevem,
mai bevem,
mai bevem...

posa vi,
posa vi,
posavi...

I si nos despatxes
no nos n'anirem
volem està(r) ací
volem esta(r) ací...

És que les goles s'han secat. Els cacaus i la cecina i els càntics i el tabac han resecat les gueses boques. Els manecs dels barrals s'han posat calents de tantes mans com coneixen, de tantes rodes com han fet. Han passat de mà en mà i l'escalfor del vidre dona pena a qui l'agafa ara, llevat dels bevédors que, encara plens, canten dient que no beuen mai. I saben que molesten el veïnat, que farien bé d'anar-se'n a casa a dormir, a descansar al llit on potser espera la muller plorant o malhumorada; o els pares que han predicat tantes vegades al fill begut la perdició de les tavernes.

Tir-li la clau,
tira-li.
No li faces mal,
baixa a obrir.
Tira-li la clau,
no li faces mal,
baixa, baixa a obrir.

A qui han hagut de portar de la taverna a casa com un cep? És que cadecú pensa que l'hauran de portar acompanyat i que tancada la porta la muller haurà de llençar la clau perquè el marit pugui entrar-hi? Móra millor que ella obrira des de dins o qu'hi la donara pel forat de la gatera. Si llença

la clau pot fer mal a l'home. O potser caurà la clau a terra i el borratxo que no la veu perquè és nit fosc o perquè els ulls li fan llumenetes o perquè no té esmè per a trobar-la i plegar-la i posar-la al forat del pany, s'hauria de quedar al ras, a la serena, on es refredaria i es quedaria gelat com un fardatxo.

Cal que el borratxo entre a casa i dorma, si no al llit, el menys al pedris de l'entrada o dins mateix del corral als peus de les cavalleries damunt de la palla i del fem, tan calent, que no li produiria cap mal. I si bosca, si perboca, no embrutarà ni manta ni llençols. I el mal de cap, el mareig, i les ànsies no les passarà ell mateix sense encomanar el seu malestar - o les seues delícies - a ningú de la família.

Ell begut, endormiscat dins de sa casa, encara entonarà a mitja veu aquella tan lenta i antiga cançó de taverna que el féu viure unes hores la vida dels homes drets i fets i feliços:

mai beven,
mai beven,
mai beven...

Aquest ambient de taverna que no és específic, ja es pot comprendre, del dia de Pasqua, però que per la Pasqua es repetix cada any el trobareu, és clar, altres dies de festa. Ja no repetirem la pintura perquè ens hauríem de repetir massa vegades.

V

SANT CRISTÓFOL

El dilluns de Pasqua granada Benassal puja en romeria a l'ermita de Sant Cristófol. És notable i típica. No és tan famosa com altres romeries de la comarca; però l'escenari és bell i essent en temps primaveral hi assistix molta gent del del poble i dels pobles veïns.

L'ermita en el mateix cim de la muntanya dita el Montcàtil, a 1.100 metres sobre el nivell de la mar i des de la qual ermita, en esguardar l'extens paisatge, es veu: Catalunya, al nord; l'Aragó, al ponent; les terres baixes de València, al migdia i la Mediterrània, al sol ixent, amb les Illes Columbretes a prop, amb Eivissa al lluny... si és que el dia és clar, si és que la celitja no cobrix, grisa i blavenca, aqu est paisatge de meravella.

Fón edificada en 1372 essent dedicada a Sant Cristófol i a Sant Antoni, a Sant Blai i a Santa Llúcia. L'edificació ana a costes dels veïns de Benassal i de Culla que hi anaven cada any en processó.

Belbia que havia estat mesquida dels moros de Culla i del Molinell - avui grup de masades i ebans un dels nuclis de població de la Setena cullerana - en el temps de la Reconquesta, quan Benassal acabava de ser poblada per Guillem de Calatarra segons la Carta Poble.

L'ermita té una llegenda autèntica i una altra d'inventada no fa molts anys. La primera, replegada pel benassalenc mossen Salvador Roig, cronista local del vuitcents, en el seu inèdit Llibre verd, notable per diverses, distintes diferents i variades motivacions. Diu que un senyor ric de Benassal, boig, intenta estimbar-se des del cim del montcàtil i que al temps de llençar-se des d'un cingle se li aparegué un personatge misteriós i barballarg - Sant

67

Cristòfol o Sant Antoni - que el féu desistir. En memòria, el senyor ric féu construir l'ermita. La segona llegenda l'escriuí el senyor Ruiz de Lihory, baró d'Alcanalí i la inclogué en el volum Cuentos i Llegendes Regionals, imprés a València el 1918.

Front a l'ermita hi ha un edifici en el que descansen i mengen les autoritats eclesiàstiques i civils el dia de la romeria. Antigament aquesta casa era la de l'ermità i més antigament encara, la primitiva ermita, la de les llegendes, construïda sobre la mesquita mora.

L'actual s'acordà construir-la en 1715. Les obres començeren en 1730. Els vents, però, la desteulaven sovint no obstant haver-hi col·locat nombrosos tormos sobre la coberta. Poc després fón rebaixada. En 1936, incendiada. En 1945, reconstruïda.

La fàbrica actual és gran, espaiosa, a l'altíssima volta, de façana de pedra picada de línies neoclàssiques. L'altar era barroc, de fusta tallada i daurada. Amb unes taules procedents d'un antic retaule s'havia fet un altre altar lateral. En una paret penjava un llenç de Ribalta o de la seua escola, puix que açò no s'arribà a aclarir. I un aiguamanil, probablement d'Alcòrca, blau sobre fons blanc. Vora l'altar major hi havia uns ex-vots tan ingenus com pintorescs.

El dijous anterior al dilluns de la romeria les fadrines tenen un quefer típic: han de pastar la prima. La prima és una coca de farina blanca, sense quarta ni segó, fenyida amb llevat i llàviretes i pintada, exornada amb gravats ingenus d'inspiració rococó; fina i gràcil com una ceràmica que, després de beneïda, serà repartida als romers, una a cada una de les persones que visiten l'ermita el dia de la festa. És el pa beneït que s'ha de menjar després de resar un pàrenostre amb avemària i que ha de preservar de mal corporal i espiritual a qui la taste.

De bon matí, les fadrines van al forn a pastar la prima. Hi ha una dona

encarregada per l'Alcalde, que ha de dirigir la feina. Les fadrines pasten, canten, tallen, fan les coques que, una vegada pintades, passen a la boca del forn per a coure's. Les fadrines saben manejar el bastó que fa la prima, la pasta i la creixidera que rasca les molles del taulell.

Ja en el forn totes les primes, a mitjan vesprada, les pastadores, amb mocador de seda florit al cap i davantal blanc, van a pegar voltes pel poble, amb un gai somriure enganxat als llavis. Porten les borbatries plenes de farina. Els fadrins s'amaguen però estan a l'aguait; elles els busquen. Algú, pinturer, enamorat o pretenció, ix per fi al carrer. Uns altres l'imiten. Les fadrines, en el seu passeig, els topeten i els envolten. I descarreguen sobre ells grapatades de farina. I ells es defansen també amb farina.

I què us diré? Heus ací unes descomunals batalles en què la pólvora de blat de seix embanquina persones i fa moure tallés. Uns i altres ataquen. Uns i altres es defenen. I algú fug acovardit. Potser és alguna qui inicia la retirada. Qui fug és perse guit i acaçat de nou i rep les descarregues de farina incessantment fins que la rendició és completa per manca de pólvora farinosa.

Riallades, divertiment. Elles i els ixen de la innocent batalla blancs de de dalt a baix: cara i coll i cabells i vestits... I devalla entre pell i camisa la lleu polseta que solament l'aigua podrà traure.

I aquesta és l'enfarinada que s'espera un any mamb illusió, que dura un parell d'hores i que, de vegades fa i, de vegades, desfà prometatges anerosos.

El dilluns de la Pasqua, poc després d'eixir el sol, el sacristà avisa mij jansen fortes campanades que és hora de pujar la processó a l'ermita. I a la porta de l'església acut el devot, i el músic, i els ajudants amb els majors i les autoritats. I quan ja estan tots, que és una manera discreta d'acomplir programes i horaris, ix la clerecia de la parròquia i se forma la processó. Van davant el tabal i la dolçalina i els pendons: roig, blanc, verd,

segons el Sant, segons la Confraria... El grup de pendonistes farà amb les vergues i les teles exercicis i filigranes contra el vent, pujant i baixant els pals, fins com a canyes, dels genolls a la faixa, del pit, al cap per a sostenre'ls en equilibris de fanfarroneria. Les sedes, els domassos, a l'aire i al sol són les ales d'enormes pardalots nugats als pals.

Seguix la rècia. Els muls, guarnits amb aparells multicolors, porten llur càrregues de rimas amb sarions bigarrats. I en la darrera bèstia del seguici, com en aquell bon temps del traginar a un gla pels camins se que ja havem parlat, la tumba, l'esquellot, enorme, ja fora d'ús, sino és en aquesta processó anyal, sona forta i greu a cada passe de l'animal.

Després la creu parroquial, els clèrics, les autoritats civils, la música i el poble. Des del campanar les veus metàl·liques acomiaden la processó. Camí avant les bruses dels homes i les faldetes de les dones posen una nota negra entre el verd vegetal dels bancals i l'ocre de les garrigues sota el blavet del cel.

Hi ha un descans a la Font d'En Segures. Carretera amunt la clerecia ha demanat al Nostre Senyor amb frases llatines i amb tonadeta de lletania, la gràcia de la pluja si és que als bancals de sembradura els manca la saó. El senyor Rector porta a la mà un peliquinari de plata que ara, ja en la Font, deixa sobre una pedra. S'asseuen les autoritats i esmorzen mentres la gent puja, desfeta la primitiva formació, pel camí i les dreceres. Els pendonistes, els muls de les primes i els prohoms fan un grup més compacte, nuix que el menjar i el beure a bondo en el descans, aclarix, fixa i unix paréixers. I la processó poc després, aplega a Sant Cristòfol, entre tauletes de torrons, de fruites i de refrescs.

Hom celebra una missa i pronuncia un sermó panegíric. I en acabar, el poble canta aquests goigs valencians del segle XVI d'autor benassalenc:

al gloriós Sant Cristòfol

Sou columna molt segura
i espill de gran resplendor;
Cristòfol, sol d'hermosura
que al coll portau a el Senyor.

Per ser tan gran seditjàreu
servir el més gran del món;
amb un gran rei s'encontràreu,
mes de servir-lo deixàreu
per lo Rei de quants reis són.
Gran era vostra estatura,
però el Rei era major...

Temptat fóreu del dimanó
portant-vos per el desert;
mes fóreu un Sant Jeroni,
un sant rau i un Sant Antoni,
en seguir el camí cert;
rompent llaços d'estretura
del nostre enemic traïdor...

Aquella aspra penitència
del dijuni se trocà
passant l'aigua amb diligència
a tothom amb gran paciència
manant-ho un sant ermità;

i el riu, aigua a la cintura,
passà el diví peicador...

Fóreu Atlant que portàreu
el Senyor de tot el món;
quan al coll s'el carregàreu,
pel gran pes endevinàreu
que era el Rei de quants ho són.
Fas de columna segura
i dalt està el Salvador...

La penitencia complida,
previst el Sant Esperit,
véreu la palma florida
de bastó sec convertida
en arbre verd i florit;
véreu fruit de gran dolçura
i d'admirable sabor...

Vostra palma ben florida
en Ammon, nació gentil,
convertí gent pervertida
conduint a santa vida
lo meys quaranta-huit mil.
Columna de gran altura,
de fe i obres de primor...

Fón molt gran vostra paciència,
molt grans vostres pensaments,
gran virtut, gran penitència,
gran partiri i diligència

en donar-vos grans turments.
Gegant de gran estatura,
però en santedat major...

De vostra gràcia i ventura
féu-nos, Cristòfol favor...
Cristòfol, sol d'hermosura,
que al coll partau el Senyor...

I després cadascú al seu dinar.
El dinar d'eixe dia és un plat fort: el tombet.
Què és el tombet?

S'han bollit caragols cristians, grossos, perfumats per les bones herbes de la muntanya. I a part s'han agafat trossos mitjans de carn de corder o de cerníll. Aquesta carn cal guisar-la en una olla de test de Traiguera amb un foc lent de llenya. I en açò radica el secret del plat. Aquesta carn cal remoure-la dins de l'olla; però sense cullerot ni paleta, sino prenent l'olla per les anses i sacsejant-la en l'aire de manera que eos trossos de carn vagen desplaçant-se del faons. Cal tornar el contingut a poc a poc, a tombets, dins del continent de terissa, fins... que ja està. I està quan té aquells punt de sabor meravelló i únic que ha de tindre aquesta carn. Aiximateix a part s'ha fet una salsa espesa dujuliverd, i all, i ametles, i ou, i safrà. Mesclats els tres ingredients: caragols, carn i salsa, es recalfa tot a l'ombra de l'ermita i es menja assegits a terra ben a la vora la bota o el barral de bon vi i del pitxerull amb aigua de la Font d'En Segures.

El segon plat obligat de la menjada és el de les mandonguilles de carn. Després apareixen les pastes, entre les que no poden faltar, i no falten mai, les reganyades de llavorettes. I el torró.

I passen les hores. com? S'han desafet els rogles dels dinars i se n'han fe d'altres en els que es ballen les jotes de la terra i es canten les cobles del país. Gent de Benassal, de Culla, de Vilar de Canes, d'Ares; masoyers d, a- quests termes i vilafranquins i vistabellans en el cim del motcatil, cara a tots els vents fan aquell ball que els és tan agradós, que repróduiran en els bureos familiars... Si hi ha pantalons llargs també hi ha camalets de merí ajustats a les cuixes; si hi ha alguna jaqueta, estan abondo les faixes i els jupetins i les faldilles femenines i les manteletes de les joves que lluen a més a més, les arracades i les agulles d'or i aquelles pintes de caprici que guarnixen els pentinats...

Abans de boqueta nit, els majorals amb les autoritats repartixen les primes i cadscú amb la seua companyia, a peu o a cavall, retorna a casa, que devegades esta moltes lligues de l'hermita, puix uqe els masoyers han vingut de lluny, de moltes barrancades enllà.

V I

E L C O R P U S

La del Corpus, a Benassal, es una festa senyora. No tots els que voldrien ser majorals del Nostre Senyor poden ser-ho. Per a ser-ne dignament cal tindre moltes condicions que no sempre reünix una persona o millor, les persones d'una casa. Cal posseir elegància espiritual, finor, bones amistats simpatia, un fill o filla en plena joventut, capacitat economica... Qui de més jove, qui de més vell tothom aspira a ser majoral del Nostre Senyor quan tenint els fills ja criats pot disposar d'uns centenars de duros.

Els majorals són dos: l'un, veí de la vila, l'altre, masover. Els trauen, els nomenen majorals, els de l'any anterior.

El majoralatge copença el dijous següent al Corpus, és a dir, el dia de la festa de la vuitama en el qual dia actuen els novell majorals i els empleats o ajudants, en la processó i en la menjada corresponent puix que no sé perquè sembla que les festes siguem l'excusa per a menjar més i millor i per a anar mudats, car es commemora el dia del Sant, el del xaixement i qualsevol data del pronostic, mudant-s i menjant bo i de calent.

Cada majoral del Nostre Senyor necessita, al menys, els empleats següents un que cada diumenge faça, després de la missa major, l'acapte per la vila; un, que pare i despàre el palli que una vegada al mes s'ha d'utilitzar en la processó claustral. (La missa major de cada tercer diumenge de mes es fa

75

amb Jesús Sagramentat descobert i abans de la reserva es porta proces-
sionalment per l'església). quatre ajudants més per a les vares del
palli. Un altre que assistix revestit amb roquet, i amb atxa encesa, a la
missa major mensual i que ix de la sacristia per a illuminar la consa-
gració. Cins altres empleats més que actuaran amb l'anterior formant
així sis parelles d'atxes en la festa de la vuitava i en la festa de la
diada del Corpus. Un portaestendard, encarregat del guió. Un pendonista i
un ajudant, tots dos per a portar el pendó els dies de festes pròpies i
els dies de les festes dels altres sants puix que els uns majorals acom-
panyen els altres i així, entre tots, es fan les festes ben lluides. Han
dit dotze persones per cada majoral i com que aquests són dos, són vint-
i-quatre els ajudants que cal atendre i aconvidar.

I ens heu deixat a banda, perquè bé s'ho val, els balladors i les ba-
lladores que han de començar el ball pla i que solen ser fills o ger-
mans o nebots dels majorals.

Amb aquesta tropa que acut acompanyada de familiars comença l'actua-
ció de tot un any un home, una casa, una família... Cal tindre unes saques
de blat per a fer pastes i pa; una engerra d'oli; unes ovelles de lleit
ben grassa; un sac de sucre; un grapat de lliures de mel; uns cistells
d'ous; uns tonells d'aiguarent; uns cuirs de vi; uns corders que matar; un
corral amb gallines, pollastres i conills i, a més a més, una bossa de do-
bletes o bé un bon feix de bitllets.

Després del dia del Corpus els majorals ixents entreguen als entrant
les claus dels armaris i de les caixes on estan la roba, les atxes i els
altres efectes del sant. Entreguen així mateix el sobrant pecuniari de
l'exercici anterior. I se'n fan càrrec. I el dijous següent ja és per a
ells la processó i la menjada de la vuitava.

I què són aquestes dues actuacions? Poca casa: un simulacre de festa.
L'inici. El tast. La prava: un vol de campanes, un cercavila, una processó

76
pels carrers de la vila i un sopar, després, en casa del majoral entrant.

Satisfacció, alegria, molt de beure, molt de menjar, i aquells plats de mandonguilles i de quallada que són una benedicció.

La vespra del dia del Corpus el poble té una cara nova. Què us diem? Els carrers han estat agranats i arruixats i les façanes, emblanquinades. Vist el poble des de l'Ombria o des de la Solana, la blancor de les parets enlluernen. I com que les teules tenen aquell color roig de sang de bou les cases semblen de paper. És un poble encantador que es fica a l'ànima. Ajuda al nou estat d'esperit la temperatura primaveral pròpia del temps i de la muntanya.

Els llauradors han retornat enjorn dels bancals. S'han rentat cara i coll i mans i gobanelles. Han sopat i han eixit a la porta de casa o als cantons dels carrers. Ha estat fet un vol de campanes i els músics peguen la volta al poble, fan el cervalla i s'aturen a les cases dels majorals. Els passos dobles són ara més alegres i posen una flama de goig dins del cascavell del cor.

El poble fa olor de pastes ensucrades. Dels forns van eixint encara paneres de tota classe de llepolies. És que tot el poble intervé en la festa de l'endemà. Totes les confraries ajuden a fer la festa més grossa. Totes les confraries envien a la processó llurs majorals i aquests han d'aconvidar els ajudants. Aconvidar vol dir menjar i beure tota la gana. I què menjaran si no pastes cuites al forn i plats de quallada?

L'església parroquial, en aquesta primera hora de la nit està ja preparada per a la festa. Al seu lloc, entre les dues troncs, està el palli parat. I a cada punta de banc i ficats en les anelles corresponents estan drets, i vestits, els pendons.

La missa del dia del Corpus és ben solemne. Ha hagut sermó. Ha cantat l'orgue. I al presbiteri per al moment de la consagració han aparegut les parelles d'atxes del Nostre Senyor i un grapat d'altres parelles,

una per cada un dels sants i santests que tenen majoral. Tots van revestits amb aquells roques planxats tan típics. Les parelles d'atres enceses omplin de claror l'altar major que té aleshores una illuminació impressionant.

En eixir de missa, en el pati de l'església, es fan els rogles d'he mes. I alterna la jaqueta amb la brusa i la faixa; l'espardenya de veta ampla amb la sabata escotada i la bota; el pantaló de llana i el de vellut amb els saraguells; i encara, ací i allà, es veu la capa de drap, grossa i erta, negra o burella, amb aquella coll alt que cobrix el tos o la cua del mocador al cap.

La processó és per la tarde. Davant de tot van els pendons, aquelles banderes de riques teles enganxades a uns pals, a unes vergues primes i altes fetes de pins rectes i joves, forts i vincladissos. Les robes estan fortament nügades a les vergues i de les puntes pengen uns cordons, uns tirants de seda que terminen en plomalls vistosos i acolorits. Aquests cordons grossos i forts, servixen per a sostindre el balanç dels pendons quan per causa del vent el pendonista no podria sostindre les teles escampades com a veles que volen gigir per l'aire.

Quanta vistositat la dels pendons! El de Sant Cristòfol és roig; el de Sant Roc, blanc; roig també el de Sant Agustí. El pendó de la Verge del Roser és blanc amb guarniments de color blancet. El de Sant Joan és verd clar i blanc. Verd és el pendó del Jesús. El de la Mare de Déu del Carme és blanc i blanc també és el de Sant Josep. El pendó de Sant Blai és roig i és roig el pendó del Noster Senyor. Totes aquestes banderes de seda, domassos antics que valen una fortuna estan guarnits de serrells blancs excepte el del Carme que té serrells blancs i negres.

Els pendonistes solen mostrar les llurs habilitats i destreses equilibristes. Portar el pendó alt fent-lo descansar en la palma de la mà dreta i aquesta en la faixa ja és d'una dificultat que no tots els

els homes sabrien vèncer. Però pujar-lo fins el pit o sostindre'l en la barba o en el front o bé deixar-lo caure sobre el vent sostenint-lo en equilibri no obstant les revencillades que fa la tela, ja és per a un cos major, per a un home dret i fet i forçut i hàbil, ganós d'haurer fama. I passen els pendons pels carrers lentament, més alts que els balcons carregats de devoció i després els homes a banda i banda en files d'a un per sota els ràfels, arrimats als panys, pel tros de les aigüeres en rostària. Tot seguit les peanyes amb el sant de la confraria corresponent, aquelles imatges de gúbia local, abarrocades i ingènues que Josep Porcar, Pepo el fuster, talla a derrereries del XVIII. Ja vora de la Custòdia, les parelles d'atxes.

Amb quina solemnitat travessa el poble Jesús Sacramentat! El senyor rector porta el viril i els escolanets, els encensers. Les capes dels sacerdots són brodades del segle XVI que solament ixen en les grans diades. Les vares del palli piquen l'empedrat del carrer i darrere va la música interpretant una marxa. Després, el muntó de dones emmantellinades, alçant la pols de terra amb aquelles faldetes amples i llargues i negres.

El sopar és, amb el ball pla, l'acte de la festa que més queda en la memòria car no és un sopar qualsevol. En casa dels majorals del Nostre Senyor, en casa de cada majorals dels altres sants que han assistit a la processó, en cada de cada veí amb possibilitats econòmiques més o menys grans. En les cuines les ames de casa han estat ben atrafegades; en les recuines i en els pastadors hi ha grans quantitats de queviures per a la menjada. Un gran nombre de plats d'abocar i de safes contenen la llet de la quallada, blanca i saborosa. Paneres i cistells amb pastes. Cassoles i perols amb guisats de carn, mondonguilles i pollastres i colomins farcits. Què més? Beguda!

En l'habitació més gran de la casa, potser l'entrada, potser el menjador o la sala, o la sala amb el dormitori alhora, han muntat sobre cavallets uns taulons i han fet una o dues taules llargues on han de menjar els parents i els ajudants. Les famílies estaran en taules a part. I a les unes i a les altres taules, cobertes de blanques estovalles, van eixint de la llar i de les habitacions interiors les fogasses i les olives, els plats amb guisadets picants que requesten el vi, les xulles arrebossades d'ou, els plats amb mondonguilles, les gallines rostides, les nous, les ametlles trencades, la mel, els pastissos de carabassa, el panoli, els enseginats, els corets, els congres, els cocs ensucrats, les monxavenes, le reganyades, les madalenes i els mostatxons. I la quallada que és el plat del dia, tan dolça i agradable, que no embafa ni cansa, ni pesa en l'estómac ple i replé de tanta menja indigesta, arremullada de vi i d'anisats i de sorret, que és la beguda de les dones.

A les onze de la nit, el ball pla en el Pati d'En Palanques, que és on hi ha prou esgambí per a les grans gentades. El ball pla és la dansa de les danses, senyorívola i elegant com un minué. Cada majoral presente una parella de començadors: un fadrí i una fadrina. Així són dues les parelles que comencen el ball.

Els porten mocador al cap amb la cueta al darrere. Jupetí negre de seda sobre camasa de llenç. Faixa de color violent: roig, morat, blau. Sarguells de merí sobre calcó blanc de fil que cobrix el genoll. Calça blanca de punt, ratllada al llarg en la que les agulles han fet arabesc i finigranes. Espardenyes de veta ampla. A les mans, les postisses que fan repicar tot portant el ritme de la música.

Elles duen mocador de sed al cap rugat sota la barba. Al coll, mocador de crespó amb agulla d'or a l'escot i una altra més avall, cap a la cintura ter tal d'emmarcar el pit. Els colors d'aquests mocadors no són gens cridaners: el groc, el marró, el verd. poma... A sota, el cos ben ajustat amb ballenes, de seda amb floretes realçades de vellet i a la boca

mànega, randa negra de dos dits d'amplada. Vestixen vions amples i sobre aquestes peces, faldetes de colors poc cridaners. Als peus, sabata negra escotada o bé espartentes ~~no~~ passades sobre calça blanca. El pertinat del cabell és alt, afermat i guarnit amb pintes menudes als costats i una de més alta al topo sense agulles travesseres.

L'home, a més a més, porta un puro entre els dits o bé entre les dent sense encendre'l.

Enmig del Pati hi ha el tabal i la dolçaina. El poble ha fet un rogle tan gran com és la plaça. En aparèixer els començadors el públic ad mira l'home gallard, la dona garrida. Les dues parelles, l'una darrere de l'altra i a una sola passa de distància, estan disposades a dansar. Han anat voltant la plaça, a poc a poc, mostrant-se a la gent. Comença la música. Ell alça els braços i en el toy de les mans canten les castanyoles. Triomfador mira al davant i inicia les passadestes amb un cert orgull. Ella, la mirada baixa, no s'atreuix a alçar els braços: Ha començat el ball. Les dues parelles de començadores tenen aleshores una corregudeta de tres passes, un temps de de scans i una altra corregudeta de tres passes. I seguint així al compàs de la música el ritme és qui mana i els cossos girant-se un temps a la dreta i un altre temps a l'esquerra avancen com sobre núvoles amb la gràcia que proporciona l'eurítmia.

Però els fadrins del poble han de substituir els començadors i ara l'un i poc després l'altre avancen per la plaça, saluden la balladora, es posen al costat d'ella, s'aparta el començador donant un puro al substitut que segueix la dansa i el primer ballador s'acosta al públic i invita una fadrina a ballar. Aquesta accepta, puix que ha anat a la plaça a ballar i va la nova parella a formar grup darrere les parelles que ja ballen.

I així dues, tres, quinze vint vegades en poca pinuts. Després, ja ixen i ixen noves parelles sense necessitat d'invitacions especials. I al quar

d'hora el ball pla és un rogle amplíssim format per centenars de parelles que dansen totes a un mateix ritme, que avancen i es detenen un segon per a tornar a avançar i detindre's novament, com a una onada humana, alegre i harmoniosa, que la música, amb aquells fils invisibles que escampa la tonada, mena cap avant, detura i torna a menar avançadora.

Ara les parelles són rantes que omplin ja la plaça. Es la serp que es mosega la cua. Qui sabria dir on és el cap? Entre les parelles de fadrins i de balladors de mitja edat voreu una parella de vells, àgila encara, que dansen seriosament, sense filigranes ni arabescs, modernistes, amb aquell sentit religiós, ancestral, que naurà tingut ka dansa en els segles passats. Veient aquests balladors, potser masovers, potser desposseïts de tota intenció amorosa, voltant a l'entorn de la dolçaina, i del tabal i dels teiers que allumenen sota les estrelles diamantines, hom comprén que un rite ha ordenat, en principi, aquesta dansa.

Els llumenero han substituït les aétiques fogueres. La seda i el vellut han vestit els membres descoberts substituint les pells dels animals ferrestecs; però el ritme és el mateix, la dansa de gratitud als deus és la mateixa, encara que es féu decadent, preciosista, per causa d'una major civilització.

De sobte el tema musical de la dansa és canviat i les parelles se situen d'una altra manera. Abans les dones anaven a la dreta dels homes i ara ells i elles es posen cara a cara: els homes donen l'estatua al públi

Aquesta part de ball pla deuria ser antigament una dansa de saló. Es fina i elegant, lenta com una xàquera. El somris i la galania florixen en el cor de la nit i les parelles s'entrecreuen segons el ritme del tabal. Piquen els peus en terra, s'arrimen les parelles de costadet, se separen formant les cames un arc graciós en l'aire i picant noament els peus en terra es tornen a arrimar fins que els malucs quasi es toquen.

Després l'enorme rogle es destria en molts rogles menuts i es balla un bolero. Seguidament, i açò sembla un altre additament, quasi censurable

es balla una jota colectiva que fa les delícies de la multitud.

VII

A S A N T P A U

- Vas a Sant Pau ?
- Anireu a Sant Pau ?

Anar a Sant Pau el 29 de juny és anar a la romeria que es fa a l'ermita d'Albocàcer, dedicada al Sant Amòstol.

Els benassalencs solen anar a diferents romeries fora del terme: a Sant Bertomeu de Culla; a Sant Joan Deçollàs de Vistabella; a la Mare de Déu del Llosar de Vilafranca; a la Mare de Déu de la Font de Castellfort; a la Mare de Déu de la Balma de Zorita i a Sant Pau d'Albocàcer. Però aquesta és la que desperta majors entusiasmes. És l'ermita més popular potser perquè antigament, quan traginaven un gla de ferradura per dreces i camins dolents el 29 de juny es feia una fira que interessava el comerç i la indústria i la llaurança de la rodalia. A Sant Pau anava la multitud pel Sant i per la fira.

Avui la fira no interessa tant puix que el carro i sobretot el camió arriben als pobles i a no poques masades. Ara es va pel Sant i per la festa que encara es fa i que és un record de l'antiga.

L'ermita està vora la carretera que va des d'Albocàcer a Castelló en una possible via romana ibera que deuria naixer en el pla de Cabanes, prop

de l'Arc romà, seguir el pla de Vilafamés per la Vall d'Alba a la Barona deixant a la dreta les lloses i les moles de la Serra d'En Galcerà i arribar, pels Rosildos, els Iverços i la Peletjana, a l'ermita.

Es una creencia ben estesa pel Maestrat que Sant Pau, en la seua predicació, arribà a la Il·lucavònia apartant-se un poc de les vies romanes per tal de cristianitzar les tribus iberes que hi convivia amb la població romanitzada d'aquestes muntanyes, les quals poblacions devallarien a les terres baixes pels barrancs isederons ivarçosos i per la calçada que portava a Vilar de Canes, Benassal, Ares i Castellfort...

L'ermita de Sant Pau està enclavada en un pla ben fèrtil. Les cenies procuren l'aigua per al riu dels horts. A prop de l'ermita hi ha una masca anomenada La Llacuna vora la qual s'han trobat restes prehistòriques de població lacustre... Les muntanyes properes dirigeixen llurs barrancs cap a aquest pla... A poques passes de l'ermita hi ha un bosc d'alzines, record, segurament d'un bosc major...

L'ermita és magnífica. Està formada per tres cossos d'edifici. El del centre - ermita i hostal - de pedra picada. I dos laterals amb porxes. Els tres formen una ampla plaça. En aquesta uns oms grossíssims, centenaris varies vegades, exornen el paisatge i fan ombra espesa i fresca.

En aquesta plaça hi ha també una cisterna que temps endarrere, quan no tenia el brocal de pedra que té ara hi havia aigües ambssades que feren miracles a ràncs, tollits i nafrats. Es que en 1590 s'aparegué l'apòstol, es guariren uns esguerrats i hom edificà, en memòria dels fets, l'ermitori. Avui shi fa romeria anyalment, com hem dit, el 29 de juny.

Es una romeria famosa en la comarca. Dels pobles veïns i no cal dir que d'Albocàcer hi acut una gentada. I aquesta gent, en arribar-hi, es troba amb un gran nombre de parades de refrescs i de goles: rotllos, torró, guirlatxe, figues sibandades... Parades amb eines per a la llaurança, gorres i capells de palla i de feltre, corretges i corretjots per a (perdó) persones i animals... Venda de fruita sobre tot peres i pomes, de gaiatos, de

navaixes i faques, aquelles faques que porten la inscripció de Viva mi amo
No manca ni el belitre de la "carteta" que se'n du els diners dels incauts, ni el bot de vi vora el tonell de l'aiguardent...

Sota els porxes les mantes de Morella, els cobertors virolats de Benassal, les faixes de Castellfort i les manteletes de Vilafranca. Carros i més carros. I centenars de cavalleries que transporten, les unes, fadrins i , les altres fadrins amb fadrines a la gropa. Cavalleries guernides i capells i orelles exornades amb branques d'alfràbega...

I guitarres. Entre l'ermita i el carrascal es formen rogles d'alegria i tabola. I hom balla, a l'estil del país, unes jotes que són més l'encaest dels vells que no dels joves. Però són els joves els qui les ballen, com a tots els llocs. I hom canta i beu i sua, que el 23 de juny ja comencen a segar l'ordi.

A les dues del matí apleguen amb les autoritats les persones de la processó. Vénen per la carretera i pel caminet dels xiprers entren a la plaça creuant una arcada de mig punt que unix l'església amb un dels cossos porticats laterals i que llueix una eura secular, encant i orgull, un dels diversos orgulls de l'ermita. I que bé rimen els xiprers amb l'eura del mur! En la plaça, la cisterna de pedra picada i els oms que proporcionen ombres espeses rimen també com dos versos perfectes. I la gentada. I els qui porten ciris, dones sobre tot, i ex-vots de cera: cames braços i pits i crosses inusades ja pel guariment de l'esguerrat. I algú que porta a l'esglésiola a l'ermita, un cabàs de blat, o bé una taleca, perquè feu la promesa d'entreagar tants quilos de gra, amb el braguer inútil, com pesara el seu fill trencat el dia del total guariment.

L'església es del segle VI; però avui el lluit sobre les antigues línies arquitectòniques té un roció espés i cridaner.

L'hostal adjunt és admirable. S'hi entra per una porta de mig munt d'altres dovelles i s'arriba a un pati ample i clar, pati d'antic castell,

85
amb habitacions per als ermitans i s'espesbren per a les cavalleries de vicitants. Per una ampla escala de pedra es puja al pis on hi ha una cuina, una llar quadrada, digna d'admirar, celles que antigament serviren per a dignitats i pelegrins d'alcúrnia o notables, i el refetor que avui utilitzen les autoritats locals el dia de la festa per refrigeris i menjades.

Aquest menjador té unes pintures murals al carbó representant escenes de la vida de Sant Pau, ingènues però emotives, gracioses però atrevides o pretencioses, perquè la mà que les feu era dura i tosca; però són encantadores com tota obra d'art ingènua. Des de la finestra que dona a la plaça es pot veure, a l'hora del migdia, després de la missa, del paeigiri i dels goigs una gran quantitat de rogles. Ací i allà i més enllà i més enllaner encara, a l'ombra dels carros, dels arbres i de les parets, la gent menja la seua paella, el sec caldró o els seus guisats de cassola i de perol. Hi ha bigarrat conjunt: camises blanques, faixes i pantalons negres, faldetes de color, manteletes fines com a rendes en les que lluen els grans d'atzabeja, mocadors de colorins i encara saraguell de merí a justats a les quixes dels homes vells, dels masovers, coberts els caps amb mocadors negres, puix que es resistixen a abandonar l'antiga vestimenta, típica i prou més pràctica que no la moderna per a les feines de la terra.

I més tard, que el sol ja no crema, aquella multitud s'esbargix en busca de la llar, del poble, canatnt i acometent-se festivament, de grup grup, fent lluites que tenen com a projectils les peres i les pomes que van comprant amb aquesta fi en les parades de la plaça.

- De Sant Pau!
- Venim de Sant Pau!

Per la drecera que va de l'ermita a la carretera de Benassal i que

vora de l'Hostal de la Punta camina la gent a peu vora els carros que traginen sacs i cistells i els atuellis que han comprat en la fira. Els passen els matxos que porten fadrins a cavall.

- De Sant Pau!

Els carros avancen atomballons. Hi ha roderes profundes al costat de grossos cantal i termos imponents en la clapiassa voltada de romers, argilagues i carraquissos. Els carros peguen aquelles costralades que fan grinyolar l'eix, els verals i les posts per a seure. Sangoleja la vela caiguda al darrere i deixa vore alguna dona que porta la familieta al pit per a que s'adorga o algun vell que ja no podria apeonar al llarg del camí fins a arribar a casa.

Un carro vol passar davant els altres i tots es guarden per no em- pesonar.

- De Sant Pau!

En eixir a la carretera, com que allí és terra plana i no hi ha cos- tera, comença una cursa de vianants. Ara ja són tots als carros. Passen paralelles de promesos, de novençans o d'amics. Els carros es llancen a vo- re qui corre més i s'abornen, rabents. En passar, criden i es tireu mutua- ment grapat de pomes. Els muls amb fadrins a sobre corren al trot i els genets, fluix el ramal per a que la marrera no ferixca la boca de l'ani- mal, treuen de la faixa o del pitral o de l'alforja, les pomes i les pe- res que amb totes les forces dels braços llacen als coneguts que re- truquen i es defensen amb altres grapat de fruita.

- Acaga'l!

- A ell!

Les dones, les fadrines dels carros animen els homes par a la perse- cisió del fadrí que els ha passat. I criden i les riallades són franques i sonores.

Carretera amunt eixe és un divertiment una mica dur, una mica ferés-

87
tec, ben llunyana aquesta batalla de fruita d'aquelles ciutadanes batall
lles de flors en què la polidese i el somris són dos additaments obli-
gats. Ací el crit i la suor de persones i animals rubriquen la cursa.

I quan s'han escampat els romers i els uns han agafat els camins de
llurs pobles i les dreceres de llurs mesades i els altres segueixen la
carretera llarga, llarga, llarga que els ha de portar a casa comencen a
florir els llavis les cançons habituals de la terra.

Ed arribar els carros als Plans, a la voreta mateixa de Benassal, les
cavalleries que han mujet la costa al pas, cansades i assedegades, tor-
cen per abeurar-se al bassiet. Quan poc de coneixement tenen les cavalle-
ries! Els regalla la suor i voldrien beure!

- Al trot!

Cluixen en l'aire les tralles dels assots, singlen les vares el coste
llam o les anques dels animals.

- Aub

- Uaixque!

L'entrada al poble es fa així, violentament, amb crits, rialles, càntics
trallades, amb puntes de foc eixides de les pedres ferodes per les ferra-
dares, a toms, sacsejament i alegria.

La gent del poble, amics i parents i sobre tot que no han estat por-
tats a la fira esperen els romers. Demanen pomes i peres als que passen
afuats. I aquests llancen els derrers projectils a plenes mans xalant de
vore com pleguen de terra la fruita que rebota i redola carrer enllà...

I per si encara no havien begut prou els homes porten el carro a la
taverna demanant a crits, des de la porta, el pitxer de vi o la mitja
lliura d'aiguardent.

- D'on veniu?

- De Sant Pau!

VIII

SANT ROC

A Benassal diuen que anar a Sant Cristòfol en processó és cosa d'home i que anar a Sant Roc és cosa de xics. És que la romeria a l'ermita de Sant Roc no té tanta importància no obstant ser un dels patrons de la vila. Menys important i més aprop. L'ermita, més rediada que la de Sant Cristòfol, s'edificà en 1550, després de la pesta, en el Col d'En Timor, partida de les Verdres d'En Pinell. Aleshores, puix que així ho diuen les cròniques, s'edificava la Torre de Nabàs, a les envistes del Coll. Eren paletes i picapedrers francesos els constructors algú dels quals, Pasies per exemple, es quedà a viure al poble creant una família que encara perdura.

La romeria es fa el 16 d'agost. Hi pugen els majorals del Sant, el clergat amb la creu alçada i els pendons. Acompanyen els majorals d'algunes confraries i el poble devot. Les dones vestixen ja teles clares. Caní de la Solana amunt, estret, fet un pedregal, puja la ruera de gent, ilongats els pendons al vent les teles dels quals quan són escampades semblen unes ales obertes.

A l'ermita hi ha els torroners, la veneduria de fruites i les tavernes ambulants amb vi, aguardent i rolletes. Hom celebra una missa que ouen les autoritats i la feligresia composta, sobretot, de jovenets i de jovenetes. El panegíric és indispensable així com el càntic dels goigs que ara tenen lletra castellana.

Després de la missa, pels voltants de l'ermita sobre l'arborescència i a l'ombra de l'edifici, es formen els roglers, asseguts a terra, per a menjar-se l'esmorzar. Majorals, autoritats i clergat mengen en les habitacions de l'antiga casa de l'ermitana. Vora del migdia s'organitza la baixada, el retorn al poble.

Alguns romers es queden a l'ermita per fer el dinar. Altres han marxat, després de la missa, a la font, a deu minuts del Coll en direcció nord, en la vessant de la muntanya. La menjada sol ser una torrada de carn. Sobre les brases d'una foguera han posat unes grielles i al seu damunt unes xulles que fan aquella olor característica de la carn quan fumeja sobre la brasilada. Sobre amples llesques de pa es talla la carn a pentols amb faques, navalxes i ganivents. La bota de vi va de mà en mà i mai deixa caure al gargamell, passant la cova de la boca, aquell rajolí frescal a força de ser prima. Després es mengen les pastes, les llepolies ensucrades, rotlletes d'aiguardent, pastissos carats, bescuits... Els romers s'han fet contents i canten i ballen i fins mitja tarda s'estan pels voltants de Sant Roc fent bronca.

La processó ja va a baixar, com hem dit, cap a migdia i a l'entrada del poble, en passar pel fossar vell, s'atura, descansen els pendonistes i els homes es descobrixen la testa. El senyor Rector resa un responso cara als patis que foren l'antic fossar.

Es un costum que encara perdura. No hi ha ara fossar allí, sino corals i pallisespuix que foren rtralladades les despulles al nou fossar situat al ponent en el camí de Vistabella. Antigament la processó de Sant Roc en passar per la porta del cementeri cantaria unes absoltes pel descans de les animetes de tots els soterrats. Ara els enterraments es fan en en altre fossar; pero el costum fa que el responso anyal se-

guixca resant-se.

Aquesta processó, quan el poble estava emmurallat eixia i entrava pel portal de la Mola. Ara ja no en hi ha de muralles, per tancar-lo; però la processó segueix el mateix itinerari encara que els pendons s'han d'abatre per passar el portal.

La muralla de Benassal tenia cinc portes. El portal d'En Salla, al pendent, el de la Font o de l'Aigua, a llevant; el de Sant Roc i el Sant Cristòfol, al sud i al nord cadascú vora la torre que defensava l'entrada del barranc i el camí de Canyals. I el portal de la Mola vora la primitiva església i Sala Capitular, en el punt més alt de la població, cara al camí d'Ares.

Fora del recinte emmurallat estava el fossar. I en ser aixamplat el poble, en els carrers nous, més amples i més rectes que els vells, davant mateix del fossar, la gent troba lloc suficient per al joc de pilota i féu el dau.

La processó de Sant Roc ha de passar forçosament, seguint el costum, pel dau. És un punt magnífic per a jugar a pilota a llargues.

Quantes vegades els romers endarrerits han hagut d'aturar-se a veure una partida de pilota en el dau! Als balcons i finestres, i als cantons i sota la corda, i parats als panys i fins a les teulades els homes segueixen emocionats els incidents de les partides.

Enmig del joc els jugadors, joves i fornits. Partides famoses de pilota! Dels pobles veïns venien a jugar i a jugar-se les dobles. Fins de València vingueren jugadors de nom als quals el poble els oposava els seus millors pilotaris i els acaraven les apostes més grosses.

Feria, botant la pilota de baqueta, dura i seca, el punter i la feia picar al pany per dalt de la corda. La retornava un dels contraris a sota mà, sense deixar-la botar en terra perquè no trencara en algun cantal. Petava la pilota en el guant del pilotari i fent un arc tornava al

dau. Un bot llarg. El jugador més ben situat la replegava fent fer a la pilota aquella arcada que resseguien les mirades de tanta gent del públic girant el cap ara a la dreta, ara a l'esquerra, aparentment serens però ja emocionats. I el saguer, a l'aire, li pegava la palmada que feia eixir la pilota com una bala, desviada potser una mica, per damunt de les teulades, a perill de ser penjada, encalada en els reguerons; però la pilota apareixia allà al final del carrer, per a picar en el pany fronterer, fer esclatar el públic en una interjecció de joia admirativa i aconseguir un quinze a favor.

Era molt fort el braç del jugador. I guanyant ara l'un ara l'altre bandol la partida era ben interessant per a tots.

I com acaba la festa de Sant Roc? Com altres festes religioses - i no ens cal repetir descripcions. Per la nit hi ha ball pla al Pati d'Elé Palanques, amb llumeners. Les començadores en lloc de portar el mocador de crespó potser escamparan sobre l'esquena la gràcia bigarrada d'un mantó de Manila.

IX

LES FESTES D'AGOST

Els darrers dies d'agost les messes ja estan a casa. Si no totes, motes, això en le temps en que no es coneixien les màquines de btre. Ara en absolut. Aquella dita: "No digues tinc blat si no esta al sac i ben nugat ja es pot dir ben alt per les festes d'agost. No fa molts anys quan encara erem jovenets els llauradors benassalencs abandonaven uns dies l'era i es dedicaven a divertir-se enmig de l'època de la batuda. No obstant, algú més necessitat o més avarisciós, si tenia erada en un d'aquests dies tan solemnes, feia voltar els matxos sobre l'empall i cantava aquella tan lenta cançó que passa de pares a fills o d'una generació a l'altra:

Alla baix a la Ribera
 hi havia un rossí pelat.
 Tres dies que estae mort
 i encara minjae blat.

Avui són pocs els que baten en ferradura puix que les màquines fan la feina més rapidament i els matxos són aprofitats per a llaurar els rastolls i perparar la terra mée prompte per a la sembra de les pataques. A les festes d'agost la gent ja no té res a fer, de gran presició, ni als bancals, ni a les eres.

Comencen les festes amb bous i terminan amb bous. Entremig hi ha les festes religioses. En veritat camencen així: les dones emblanquinen els panta de les cases i els homes destriant-se en dñes comissions populars. Els fadrins per un cantó encarregats de comprar un bou - que potser no serà bou si no vaca - i el scasats encarregats de comprar la vedella - que potser no serà vedella sino unbou dret i fet, vell i corregut, de quaterre centes carnisseres de pes. A més a més d'aquestes comissions d'homes entusiastes, discutidors, magnífics en algunes sessions i parlaments i bevent i menjant cececina o abadejo, hi ha el grup d'homes notables, les autoritats, els jutge de pau, i els altres prohoms, també magnífics en algunes sessions i parlaments amb els masovers que preparen els bous de plaça els bous del Pati, els bous del corro. car l'element diguem-ne popular fa els bous pels carrers i els els elements diguemne responsables davant el poble, organitzen les serioses corregudes de toros si és que considerem que les altres no són tant serioses.

No és gens facil fer bones corregudes de bous a Benassalpuix que aquest poble m'ha fet tantes al llarg de la seua histotria que fer ne unes més que no siguen reeixides és caure en la vulgaritat que prompte s'oblida. La bona fama d'un Majoral, d'una Junta o d'un Alcalde va vinculada a una bona correguda. Potser no es recordará l'autor d'uea reforma urbana; però oblidar l'època o l'alcaldia que feu correr un bou valent, fora un oblit cruel, una vergonya i una manca d'amor a la te ra.

Acò és dit per a remarcar la importancia que tenen aquestes festes i l'entusiasme que hi posa ke gent. Importancia i entusiasme gras que omplint la vila i terme es vessa pels pobles del costat que veen cada any a vore les festes benassalenques.

Els fadrins han aconseguít , despres de nombroses reunios acomboiar-ne uns quants per a que vagen

comprar el bou. I un matí, quatre, sis, o vuit fadrins, cavallers sobre
 matxos ensellats es llancen muntanyes enllà a visitar masos i masets
 del terme i de fora terme, all`d'on tenien notícia que hi ha un bou
 valent de cama forta, de pitxoles dures. Ha de ser un bou ben brau. Que
 diria el poble de Benissal si els fadrins d'enguany portaren un ani-
 mal bla o covard o massa jove o massa vell i revellit, per estalviar-
 se unes hores de camí o una nit més fora de casa o unes miserables
 onzes? I els fadrins comissionats sota la inspiració i protecció del
 patró Sant Agustí, regiren corrals i corralisse, prats i boscs fins que
 poden haure un exemplar que estimen papropiat. Fan la prova del bou pe-
 r veure si muca o no, tanquen el tracte i retornen al poble per camin
 i dreceses.

- Enguany tenia millor bou que mai!

I que us direm dels casats? Sota el patrocini de Sant Joan els casat
 han fet una Junta; i uns dies deprés dels fadrins marxen també camins
 enllà a comprar la vedella. Pot ser que la primera visita serà als prat
 de Salvassoria, del terme de Morella, o potser que tirant per un altre
 centó la primera visita siga a "la Virgen de la Vega" ja en terres
 de Terol. La veritat és que dient-ho o sense dir-ho, els casats entenen
 que els fadrins no els han de guanyar, no els han de xafar la ratlla.
 Pels diners, no cal dir-ho, no deixaran de comprar el millor animal
 que troben. Hauria de ser, naturalment, una vedella; però si hi ha un bou
 bragat, d'amples costats, de banes ben afilades i de potes resistents
 eixe és el bou que compraran per a que la correguda d'enguany siga la
 millor que es pugua recordar.

I retornen al poble ja començades les festes i narren i comen-
 ten la història del viatge, els bureos a que han assistit, les menja-
 des de la berena que portaven al sarró, les torrades de xulles, les mos-
 ses que han esglaiat en veure tants galifardeus tractant d'abornar-les
 per broma; Quines riotes!

El dia 28, Sant Agustí, és el primer dia de festes. Els fadrins, però, no es poden aguantar i la vespra per la vesprada ja fan la prova del bou que han comprat.

Han acotat uns carrers amb altes barreres. Els carrers per on s'ha de fer la correguda són els que formen el cor del poble, els carrers antics, els que quedaven dins de la murada. Es comprén que antigament els bous corrien per tot el poble, places i carrerons. Tot l'eixample, tot tot el que és fora de les murades no és habilitat avui per aquesta festa de cames fortes i de cor endurit. Les barreres per tancar els carrers es posen en els antics portals. Enmig de l'encerclament queden les cases dels cavallers, l'Església, les Escoles, l'Hospital i l'Aula i la Sala de la Vila. Co és, allò que és el millor de la Vila.

A mitjan vesprada en els carrers principals hi ha una gran busnada de gent, sobre tot als porxes de la mola, al pati de l'església, als quatre cantons, a la Plaça, ço és, davant de l'Ajuntament. Les dones, a balcons i finestres. Els homes a peu plantat camí del carrer, vora les portes, vora les barreres. Les mateixes barreres estan plenes de gent. I fins a la part de fora de les barreres, sentades en cadires catxes i drets per mirar per damunt dels caps, vells i dones s'apiloten ansiosos de veure passar la mala bèstia que han dut aquests fadrins, d'aquella mas que sempre te fieres de sang.

El bou està tancat en el corral dels matxos, el corral de la mola on porten el bestiar malaltís. Del campanar han baixat a balcons i carrers les batallades violentes'espesses del primer avís, com un toc a rebot, anunci de revolta o de guerra. L'aguacil, amb un prohom de Consell repassa les barreres per a encar els portells si encara estan oberts. El segon toc! Homes i dones es mouen millorant posicions. Apareixen tressos de manta i sacs vells a les ans de fadrins que gosen fer alguna cosa

semblant a una lídia rusticana.El tercer toc!

Els fadrins han obert la porta del corral on está el bou.Aquest,de vegades,enlluernat pel sol no vol eixir i es rebota contra la mateixa porta i la tanca quan arremet.Brava la fera.Cal obrir de nou la porta cridar-la xiular, llençar-li algun cantal,mostrarfi colgada a la punta d'una vara llarga una gorra,un drap,un penjoll de sac.I si no ix al mateix antuvi ,ix després d'alguns minuts, sempre interessants.Altres vegades,en vore la porta oberta,ix del corral d'una camallada'd'un salt,rabent com l'aire,bufant i acaçant la gent.

On està la gent?La Mola ja está deserta.

Homes quallats i tendres fadrins s'afuen espentant-se carrer avall Un riu humà, com l'aigua d'una barrancada,fiug del bou.Hi ha qui porta als llavis el somris fofu de l'alegria pastada amb la temor i qui, no res menys porta als traus dels ulls 'l'emoció i l'espant;les mans obertes,els dits enganxats,les cames tremoloses,el cor desacompatat...

El bou és lluny puix que es revol per la Mola entre xiulits i les mantes que li amostren des de les barreres i portes mitgeres.El bou és lluny i no oferix cap perill per a la gent que corre.Peró aquesta gent és la perillosa;una costralada,una cama que s'enganxa,un peu que rellisca,una pedra que s'interposa.fu possible un bac.I un bac vol dir xafades i ferides i un verdaeer perill de mort.

Ha eixit el bou del corral i la gent fuig de la gent que fa esgambi,s'arrecera per les cases,es penja a les barreres,gira raude els cantons o seguix carrer avall.

- Xe,que valent!

I el bou ja baixa pel darrer de l'església.Ha entrat i ha eixit, ha calcigat pels carrerons de la Mola.Fuig ja perque si s'acosta a una barrera rep fortes bastonades de qui está alt i sense perill. Baixa el bou pel mig del carrer ,recelós i malfiat.Ja coneix la bur_

97
jada del bastó que té en la punta unclau punxagut. Comença a cansar-se. Ja comprés que ha de perdre. Recorda l'herba tendra del prat, la veu amorosa de la pastora, la frescor de l'aigua clara de la font.

Si puguera gugir! Si puguera abandonar aquests carrers empedrats o d de terra endurida!

Peró al seu davant s'ha plantat un jovenás amb un sac a la mà.

- Eh, toro!

I l'home el desafia allargant-li unsac. Desgraciat! Si se li arrancara el voltejará per l'aire. Pobret d'ell si el torna a escridassar.

- Eh, toro!

Prou. Ja prou mofa. I el bou s'aventa contra l'home, segur d'enganxar-lo. L'home, però, s'ha apartat ràpid i el cap de la bèstia ha tosat contra la flexibilitat de la tela.

Engany! I uns crits de joia i uns aplaudiments d'entusiasme ressonen per totes les costes del bou.

- Eh, toro! L'home está ara més aprop dels seus nassos que bufen. S'arranca el bou i novament 'és enganyat. L'home ix illés i el bou, adolorit per aquella estirada de coll que ha fet per a alcançar-lo. Recula. Fuig. Es fica pel carrer que té més a la mà, veu com els homes del seu davant s'aparten i amaguen per a deixar-lo passar i com els homes del darrere s'ajunten per tal de perseguir-lo. De darrere una porta, un jove de grossos braons que porta a les mans una barra llarga amb un clau afilat a la punta: un agulló.

I l'agulló, d'un colp, s'enfila en la cuixa tremolosa del bou. Fa un salt l'animal i després de llançar una guita contra l'agullonador ix rabent del raconet del carreró mamprén un trot de bèstia acosada i fugida, comença a córrer pels carrers ascampant la boira d'homes que li obrin pas per davant i li'l tanquen per les seues espatles. Si es gira, ràpid, i segueix la carrera, fugen els qui el perseguen i el perse

guixen els qui li fugien..

I aquesta és la festa que interessa el poble. Córrer darrere el bou una hora i una altra hora, ferir-lo amb el bastó si poden, amb l'agulló quan descansa, enganxar-lo una vegada i una altra amb el sac o la màna amagar-se a les cases en vindre, eixir al carrer a aturar-lo quan ja ha passat, pujar a les reixes i a les barreres si ve, pegar-li puntades de peu si es posa a tret quan busca la fugida per algun portell, baixar al carrer quan el bou és lluny dues o tres cantonades i fer converses acompanyant el bou d'enguany amb els bous dels altres anys.

I així fins que es fa de nit. I així a l'endemà, dia de Sant Agustí, pel dematí, i per la vesprada després del rosari.

Aquesta darrera sessió, aquesta darrera correguda és ja lastimosa de bones veritats. Cansat el bou, desfet, agullonat pels quatre costats, febrós assedegat, famolenc, desitjós de morir, resentit i venjatiu ix del corral. Que li queda si no és . Que ha de fer si no li queda alé per a la defensa? Corre un poc, s'atura i es gita en terra.

- L'albardó! L'albardó!!

I el martir es deixa albardonar o bé ha de sentir les agudes punxades d'unés cardes. I potser haurá home que tindrà la pensada de posar entre pell i albardó la sequetat d'unes argilagues. És igual El bou es tá transit de dolor i si de moment es queixa de les noves ferides, ben prompte cau en aquella sopor que ha de donar tota sentència de mort quan ja s'está quasi bé més all' de la vida.

A boqueta nit uns fadrins el nugen amb una llaçada a les banes de manera que no és possible desfer-se'n i un bon grapat d'homes agafats als dos ramals de la corda el porten a l'escorxador on el carnisser l li clava el ganivet i l'escorxa, el pela tot seguit.

L'endemà el poble menjará carn de bou corregut, saborosa i tendra, guisada com per a les diades de gran festa.

Les festes religioses s'acaballen sobre dos mesos. El dia 31 d'agost és dedicat a Sant Cristòfol i el dia 1 de setembre, a Sant Roc. Entre el dia de la vedella i el de Sant Cristòfol hi ha un dia de descans. Sant Joanet, en el qual els majorals de de Sant Joan fan celebrar una missa de difunts per a les ànimes dels confreres i de les confrereses morts. La resta del dia es dedica a menjar-se la vedella, a comentar, a fer vida de taverna i de café.

Les dues festes religioses són semblants. La vespra de cada dia, ja fosc, la música fa la cercavila. Voltegen les campanes segons mereixen les festes, ben solemnement, ben alegrement, escampant les notes clares i sonores fins les muntanyes i les masades que estan a les envistes del poble.

Els dos matins, ben dematí, la música fa la dians. I els campaners, una voltejada general per desperatr el poble, alegar-li el cor i disposar-lo favorablement a la festa. A les deu, missa major.

I a la missa major va a l'Ajuntament en ple acompanyat de la música perquè eixos dies l'Ajuntament va al banc. Anar al banc és seure al primer banc de l'església presidint la missa i els oficis que es fan per la vesprada. i la processó. Anar al banc és una illusió de molta gent, de tots aquells que per posició social o situació política creuen tindre dret a governar al poble. El poble, abans d'entrar a l'església per oir la missa s'está pel carrer o els cantons a vore passar els prohoms. Els uns han estat ja autoritat; els altres aspiren a ser-ho. Quasi tots tenen respecte, enveja o admiració pels homes que passen seguits dels músics que interpreten un pasdoble més o menys sorollós.

La missa és solemne. A l'altar celebra el Sant Sacrifici el senyor rector ajudat del vicari i del capellà de les monges, revestits amb els bellíssims ornaments dels segles XVI i XVII que posseí Benassal i

desgraciadament han desaparegut. A l'orgui, aquell magnífic orgui que tant patí en la guerra de Successió en la qual el metall de les flautes el van fondre per a fer bales, el beneficiat de la parròquia dirigix el cantors de la vila que entonen les notes de Perosi o de Gounod. Al presbiteri la presència d'alguns sacerdots forasters o fills del poble que yan vingut a festes i d'alguns senyors notables que han baixat de la Font d'En Segures on fan llur curació d'aigües. Al banc, l'Ajuntament. A la resta del temple i omplint-lo de gom a gom, els feligresos.

Vilatans i masovers seuen en els bancs o es recolzen a les parets i als altars laterals. Vilatans i masovers seuen en catrets o s'estan agenollades o bé ajupides.

Els vestits més nous han eixit de les caixes. Les mantellines de bloda al cap de les senyores. Velets clars i mantellines, rodones lluents, de tala, al cap de les menestres, llauradores i masoveres. Manteletes amb filigranes, cossos amb randes i entredoscs, falces sobre boins acampanats.

I els homes d'estudi amb la darera jaqueta que cosí el ssastre de Castelló i els menestrals amb la brusa negra i els llauradors amb faixa i pantaló de llana o de velluts els uns, amb camalets de merí, calça blanca els uns i de veta els altres.

Cada missa té el seu sermó corresponent. Fa el pegnegíric algun predicador de renom que ha vingut expresament o que estiuuja al poble o a la Font d'En Segures. Que bé parla! I quan de pressa! I quines paraules té més boniques per a l poble i per al Sant! Dóna gust estar en missa, dins aquesta fresqueta tan agradable, a l'ombra espessa de l'església de la Vila... Parles l'orador un idioma que no s'enten massa; però que sembla és la dels homes de diners, la d'aquells senyorosos que viuen a Madrid o més lluny encara... que bé s'esta ací... La carn s'esponja... els ulls es tanquen... les mans s'afluixen...

Quan s'acaba el sermó ja qui ha dormit una horeta fent unes beca-
detes dolces com un sucre. Després, en eixir, dirà que el sermó ha estat
molt bé, que el predicador s'explica com un llibre obert i que ha par-
lat com un àngel en una llengua d'homes d'estudis i de cavallers...
Peró d'entendre, no han entés ni una paraula, ells que són uns rucs dels
que no ixen de casa...

Després ixen de la sacristia dels confreres aquell estol d'atxes que
que il·luminen l'altar major portades pels majorals i els ajudants tot
revestits amb els roquets blancs llavats i planxats de nou que enca-
ra fan olor de bugada.

En eixir de missa, vora migdia, es fan rogles al pati de l'església.
Hom saluda els amics que no havia vist encara. Les fadrines i els fa-
drins s'acompanyen a grups o a parelles, ixen els capellans cap a casa,
depressa, per fer un mosset que tal e el desmai, lluint els amples man-
teus i els capells lluints d'ala rodona que solament usen en les grans
diades de festa.

Per la vesprada, l'cap a l'esquina, es fa la processó del Sant del dia.
Creu alçada aque porta l'escolá acompanyat dels canelobres que dues
els escolitets. Després, els pendons; seguidament, el guió. El guió ara és
nou, acabat de pintar, a l'oli, per Teresa Pascual, aquesta artista que tan
tan bé interpreta el paisatge benassalenc. I darrere, dues fileres d'ho-
mes, sense ciris. I la peanya amb el Sant i els majorals, el clergat, l'A-
juntament i la música i finalment amuntades, les dones, com sempre.

Per la nit, el ball pla.

I si aquest és el programa per al dia de Sant Cristòfol, aquest és
el programa per al dia de Sant Roc.

Les festes, amb açò, no han acabat. Felten els bous del pati: dies 2, 3 i 4 de setembre:

Com és que aquest poblet té una tan forta passió pels toros?

Benassal ha tingut, d'antic, cases senyorials els propietaris de les quals encara són coneguts amb el nom de cavallers. Palaus amb escut sobre les portes que aniria bé que alguns historiadors els hi dedicara una poca atenció. Aquests cavallers posseïen les millors masades del ter me i els millors bancals de vora el poble. A les masades tenien vacades. Per les festes grosses portaven els senyors llurs raberes de bous a la vila; en feien la prova i els soltaven, després, al camp. Els animals, dirigits pels pastors, retornaven al prat. Altres vegades els cavallers, en co petencia entre ells, portaven les raberes al poble amb qualsevol motiu; els benassalencs es deixaven la feina del camp, la tasca dels obradors i dedicaven un dia a córrer el bou.

Els xics i els fadrnuelos solien anar a les masades a torear els bous, bé dins les corralisses, bé en el mateix prat. Anar al Rivet, o a la Pinella o a la Torreta és cosa de no res, d'un bufit, si és que hi ha algun mamó que s'avente, alguna vaqueta que enbestix, d'algun bou que muque Don Ramon Vallterra, el darrer caval er amb vaqueria que hem conegut a Benassal, tenia el gust de fer torear el seus animals en qualsevol temps en qualsevol ocasió. Els seus toros de lídia si no eren nombrosos com els de les vacades de l'A ndalucia, per exemple, arribaren a tindre una certa fama i poder presentar lots de toros de a les places de Vinaros, de Cas telló, de Vléciai d'Alzira...

Benassal sempre ha tingut una conversa viva sobre bous. I per tan, afecte a aquesta classe de festes que ací no tenen més d'andalucisme, ni de flamenqueria. De toreador professional fell del poble, no se n'ha co-

hegut no més que un: el Boer. El Boer, l'eltran de cognom, sent desertor i vivint a França no podia actuar en terres de l'Estat espanyol sino era amb un motiu i amb documentació falsejada. I així el torejador fill del Maestrat es presentava al públic amb barba i bigots detonants, impropis del costum imperant a les places de toros.

Aquests anys darrers a les masades del terme i a les ~~wwww~~ d'Ares hi havia nombrosos bous. I així no era difícil organitzar uns bous de plaça i uns bous de corro.

Portar bous al corro és com portar-los a la fira. Els masovers, per propia voluntat i per interès de vendes els animals o per compromís polític o amical ajunta un rabera als seus bous i els porta a la vila. I són unes quantes raberes les que pot aconseguir un ajuntament disposat a fer una bon corro. Invitarà els masovers, els convidarà, tindrà preparat per a ell corral i menjar i farà unafestassa. A més a més l'Ajuntament comprarà un bou pel seu compte i el farà córrer per la gent del poble dins el pati d'En Palanques i el matarà i venfrà la carn barata per a que els pobre puguem menjar-ne. I eixe és el bou de la carn, gro i llustrós, potser covad o parejat o mansoi puix que haurà llaurat bancals i més bancals i per tant ja sap de l'art del forcat tant cop un llauradir destre. Però té carn! I el bou de la carn no tindrà bravesa però tindrà carn per a donar i vendre.

El corro està als corral del carrer de Vilalta i els animals van passant al Pati guardats pels pastors de les masades. Els mecos que s'esglaien en veure tanta gent; els vedells que van buscant la mare; les vaquetes, nervioses - roges, negres, platxades - que persequixen els sacs i arreman ten vora de les barreres; els mansos que tenen un trot de mulat i trobent totseguit la sortida per a anar a pasturar l'alfals; el toro jove que corre fins al mig de la plaça i que es para parat mirant desvergonyat la gentada i que s'aventa rabent contra el primer mocador que de la barrera estantli mostra un qualsevol entusiasta.

- Bou bou! Bou bou!

Es segur que l'amo d'aquest bou rep desseguida dues tres, vuit propocions de compra. Posen dita els altres masovers que voldrien encas-ter-lo amb les vaques llucs i traure així una bona raça.

I així passen una hora i una altra hora fins que és punt de beranar els rötlllets, les madalenes, el pa de mida, els cocs de tota mena pero ena sucrats, els raims blancs, les bresquilles, les peres d'aigua, els pressecs de la molla go groga tan saborosos i que s'obrin amb els dits i deixen caure el pinyol sec. Tota classe de fruita del temps va eixint de ciste tells i de cabassets. I tota aquella gentada sembla reunida ara amb l'ú- niq objecte de fer una menjada colectiva.

Despeés de fer la berena correran el bou de la carn. Es una sessió curta, massacurta per a l'apassionament general, encara que el tornen a tancar quan ja són les estrelleslluïnt al cel. Es l'hora dels aficionat actius, que el fan córrer d'un costat a l'altre. Tots els homes de les barreres el criden. Tots voldrien que s'aventara cap a ells. I quan ho fa els homes, que no han amollat la corda de les mans, pugén ràpidament els rodons travessers de les barreres i s'enfilen alts per tal que a l'ani- mal no els puga despenjar.

Quin goig, aquesta innocent lluita entre el bou sque corre i l'home que fuig com un gat, cordes smunt, per prudencia!

Els torejadors m's valents, els més agosarats, sentiran la major glóri si entren al bou per darrere a la mitja volta, i poden tocar-li la cua o les banes. Per a aquestes heroicitats hi ha aplaudiments i veritables admiracions populars.

I així, un dia i un altre i encara un tercer en el qual, a la fi, l'a- nimal sera ~~wow~~ nuçat i portat a l'escorxadador per a apuntillar-ló molt seriosament com si fora un acte ritual que practica el carnisser.

X

EL GALL GALLET

Sant Nicolau és el patró dels xics de les escoles de la nostra llengua així com Santa Llúcia és la patrona de les xiques de la costura. Es un sant amic dels infants. Per aixó feu aquell miracle de ressucitar els nens degollats pel moliner i que tenia amagats dins una caixa farinera. Quin goig més gran. El sant ajuntá els trossos dels petits esquarterats i els retorná a la vida.

El dia de Sant Nicolau, 6 de desembre, és festa grossa per a escolars benassalencs. Celebren el Gall Gallet.

Que és el Gall Gallet?

En dies que els majorats de les escoles se sorollen més que d'ordinari conversen dins la classe baixet, misteriosament. Es que preparen la festa de Sant Nicolau. No és una festa que obliga grans preparatius però als xics els fa molta il·lusió ser ells els qui van per davant. Repleguen dins d'enyre els companys. potser hi ha una comissió, potser un sol d'ells fa cutximender i mana de tot i de tots. Ell retindrà els céntims de la replega, els quinzets, les pessetes. Ell serà, acompanyat d'alguns altres xics, qui escolumbrarà en quina casa del poble o en quin mas hi ha un gall ben gran per vendre. Antigament era un gall; però nosaltres hem conegut adquirir un pavo. Un pavo que diuen els xics benassalencs és l'animal de ploma que els valencians de l'Horta diuen titot i els barcelonins gall d'indi.

Els diners sobrers de la compra del pollastre o del gall dindi els entreguen al senyor Mestre i aquest haurà de replegar de sufragar amb ells si és que amb ells enté prou i encas contrari els pagarà de la seua bossa- la missa que celebrarà el senyor Rector el dia de la festa. Si en sobren, de pessetes, se les uedarà el Mestre.

El dia cinc pel dematí hi ha un fort bellugueig a l'escola. Un grup de sis xics és enviat a la Sala de la Vila en busca del senyor Alcalde per tal de demanar permís per recórrer el poble, cantant, tots els escolars junts. Un altre grup va a la casa abadia per tal d'encomanar la missa de l'endemà a les vuit. Un tercer grup de sis xics s'encarrega d'anar a la costura i invitar la senyora Mestre i les seues deixebles a la festa.

Per la tarde van lels xics a l'escola sense llibres pero amb els ulls plens d'alegria. El cam de colla porta el gall que han comprat; un altre porta unaverga, fina, i llarga, de les usades per a abatoliar les nogueres. Es un pal recte i prim, una canya de pi que no pesa gens.

Muguen el gall a la punta del pal i baixen tots, una bolutxada de nens, al carrer i es posen davant de la finestra.

El Mestre des de l'escola els allarga el pal amb el gall penjat cap per aball. Els xics el prenen amb tanta cura com poden; sostenen la verga alta fitant eo cel i comencen a cantar a cor:

Gall gallet
 un dineret
 Gall gallot
 un dinerot
 Als corrals dels frares
 a matar corders
 que venin de Roma
 de portar la corona.
 Al gloriós Sant Nicolau

panses i figues
o allò que vullgau.

I després oemanen amb veu descordada:

Llistes! Llistes!

Des de la mola puix que les escoles són a la Mola sobre un perxe de tres arcades, edifici que en 1700 era la casa de la Vila, construït sobre la primitiva església i catell palau del fundador Berenguer de Calatarra, van carrers avall i amunt aturan-t-se a casa d'algun amic que ja ho tenia conjuminat amb la família, i allí els nugen al pal, vora l'animal, unes cintes, unes llaçades, de seda, de colors vius, com aquelles corbates que com a record i premi solen nugar a l'asta de les banderes.

I següen cantant pel carrer:

Sant Nicolau, Coleu bendite,
confessor de Jesucristo,
este pavo que hem comprat
ens ha costat molts diners
i el portem penjat al palo
passejant-lo pels carrers.
I després de passejar-lo
menjarem la nostra brena
que nos ha posat la mare
omplint la cistella plena.

Llistes! Llistes!

No porten cap cistella ara perquè el berenar el faran a l'endemà per la vesprada sense dur el gall, sense passejar-lo ja per places i carrers.

Van a les costures i les nenes nugen també al pal unes cintes les llistes que demanen a crits, abalotant.

I continua la busnada de criatures revoltades passejant la verga, passant-se-la d, una a l'altra, tots la porten amb cet orgull, iniciant-se

amb l'art dels pendonistes de les processons.

Sant Nicolau de les estagues
a casa Paquero venen pataques.

Potser aquest aïstic va naixer dins el segle XVIII quan un individu dels de la família dels Paqueros actuals, comerciant viu, introduí les creilles a Penassal on no es coneixien encara.

Jo confio en gran manera
si l'espasa té bon tall
que a la primera espasada
tallar-li la cresta al gall.

Sembla que anys endarrere algun Mestre d'escola esperava els infants al Pati ^{en} Palnques. Després de pagar unavolta els xics pel poble hi acudien. Es feia un clot a terra, es colgava el gall de manera que solament es veia la cresta i tapats els uols d'un infant amb un mocador d'herbes i amb un sable rovellat a les mans havia de ferir l'animal. Quines riotes si desviat el xic colpejava la terra lluny de la bèstia quasi soterrada! Passada una estona era un altre infant qui feia la prova. Qui a la fi arribava a ferir l'animal se'l guanyava i se l'en duia a casa.

El tal costum no ha perdurat i darrerament l'endemà el gall va a parar a mans del mestre. L'endemà que hem dit és el dia de Sant Nicolau se celebra una missa a la qual assistixen els xics.

Després de la missa recorren de bell nou el poble cantant les cançons del dia. Algú, irònic, els ensenyà una nova cantarella que sempre canten amb una certa fruïció no gens maligna

Sant Nicolau
de la Torre en Dumenge
els xics el paguen
i el mestre se'l menja.

I el Mestre, naturalment somriu bondadós i comprensiu davant el fet.

els xics el paguen i ell se'l menja!

Cap a migdia visiten les cases on els posaren llistes al pal perquè les desnuguen i les aconen fins a l'any següent.

Per la vesprada els xics fan la berena agrupats per colles de'amics.

E P I L E G

Ja estan descrites les festes benassalenques i aquesta relació i explicació ens ha resultat un llibre. Algué dirá que no hem esgotat el tema. Potser sí, pot ser no, segons com es mire la cosa. Volíem escriure el llibre de les festes, no el llibre dels costums benassalencs. I ho hem aconseguit. De festes folklòriques ja no n'hi ha d'altres. De costums folklòrics, sí.

Podríem parlar, per exemple, dels quintos i les fadrines. Dels quintos que cada any van a captar pels masos durant la temporada de la sega i de la batuda i que cada nit retornen al poble amb amples capells de palla guarnits d'alfábega o de timonet, acantant unes tonades lentes i llastimoses, de lletra castellana. Sopen junts cada nit del que acapten durant el dia. A l'endemá eixiran novament als camins. Acapten diners i pa i mel i fruites seques i animals de pèl i de ploma. Aquests animals els porten al poble penjats d'un bastó en posició horitzontal. La colla dels quintos es desfá durant les festes d'agost després d'acaptar pel poble i fan vendre els animals que no s'han menjat i es repertixen els diners que els sobreá. Una nit de festes canten aibades a les fadrines.

Podríem parlar, també, dels rams a les fadrines que pel mes de juny es fan la nit de Sant Joan. Però ara els rams ja no es fan. No havem conegut aquesta festa i nosaltres volíem descriure coses vistes. Sabem que la nit de Sant Joan els fadrins previ permís de l'autoritat, es reunien a la porta de l'església i després de cantar una jota a l'Assump

ció, donat que el temple està dedicat a la Verge Maria sota aquesta advocació, li pintaven un ram al peny de la paret amb almangra. Després i tot seguit cada fadrí pintava el seu ram a la promesa o a la jove que pretenia...

Aosaltres no hem conegut sino la caricatura d'aquest amorós i bell costum. Els fadrins pintaven, no rams, sino creus i escrivien paraletes de mofa a les fadrines velles o esguerrades, a les fadrines que per algun motiu calia suposar que no es casarien ja. Però açò no arribava a ésser costum. Durá, lleig i indecent, el temps de fadrinatge d'una colla d'amics feters, insolents i desficaciats que es dedicaven a empastifaramb porqueria les parets i també a tallar canyissos, trenca vidres, fanals de petroli de la illuminació pública...

Podríem parlar del costum religiós de resar el rosari de l'Aurora pels carrers de la població; però no l'hem conegut tampoc. Avui i no com a costum de fonades arrels, els veïnats de s'retaules de rajolates dedicats a la Verge del Roser, que està davant per davant del carrer de l'Hostal; el de Sant Antoni, que és vora la barana del mur, on el Torrentill i el de Sant Donénc, a les eres d'aquest nom, solen guardar el dia corresponent els nínxols dels retaules amb poms de flors naturals i de paper i en ser de nit, passar el rosari i cantar els goigs al ras, enmig de la illuminació d'uns quants ciris i unes bombetes eléctriques. Això mateix solen fer els veïns dels antics portals de la Mare de Déu del Carme, a l'entrada del fossar vell i els de Sant Roc i Sant Cristofol. Però aquestes festetes de barri, es fan si alguna persona del veïnat s'hi interessa. La resta del poble no en fa cas, ni gens ni poc.

Per aquestes raons solament enregistrem en aquest epíleg els costums vacillants o desapareguts i no els incloem en el corpus de l'obra.

